

Національний університет
водного господарства
та природокористування

Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування

Кафедра суспільних дисциплін

06 -10 -50

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

***до виконання самостійної роботи з навчальної дисципліни
«Історія України» для студентів усіх напрямів підготовки
НУВГП денної форми навчання***

*Рекомендовано
науково-методичною радою НУВГП
Протокол № 7 від 21.05.2014*

Рівне 2014

Методичні вказівки до виконання самостійної роботи з навчальної дисципліни «Історія України» для студентів усіх напрямів підготовки НУВГП денної форми навчання/ О.Г. Поровчук, Г.Д. Клинова-Дацюк, Рівне: НУВГП, 2014. – 51 с.

Упорядники:

О. Г. Поровчук, кандидат історичних наук, доцент

Г. Д. Клинова - Дацюк, кандидат історичних наук, доцент.

Відповідальний за випуск

Ю. В. Пелех, доктор педагогічних наук, професор

ЗМІСТ

I Вступ	3
Тема1. Давні народи і цивілізації на території сучасної України	3
Тема2. Київська Русь у IX – XII ст..	6
Тема3. Русь-Україна у XII – XVI ст.. Формування українського козацтва та Запорозької Січі	10
Тема4. Національно-визвольна війна середини XVII ст. Держава Богдана Хмельницького	15
Тема5. Козацько-гетьманська держава у 2 пол. XVII-XVIII ст	19
Тема6. Україна під владою Росії та Австрії, національне відродження у XIX на початку XX ст.	23
Тема7. Національна революція та боротьба за Українську державу у 1917 - 1921рр.	30
Тема8. Україна у 1920-х - 1930-х рр. Друга світова війна	38
Тема9. Україна у другій половині XX - на початку XXI ст.	44
II Література	51

© Поровчук О.Г.
Г. Д. Клинова -Дацюк,
© НУВГП 2014

ВСТУП

Дисципліна „Історія України” є нормативною дисципліною гуманітарного циклу освітнього – кваліфікаційного рівня бакалавр в усіх вищих навчальних закладах України. Її засвоєння передбачає осмислення майбутніми фахівцями основних етапів державотворення в Україні, та в співставлення подій українського історичного процесу в контексті світової історії. Дана дисципліна допомагає навчитись працювати з основними групами джерел, зокрема документами, періодичними виданнями, а також здійснювати пошук історичної, політичної інформації, систематизувати матеріал, робити самостійні висновки та узагальнення, відстоювати свою усвідомлену громадянську позицію.

Мета навчальної дисципліни: виробити вміння аналізувати і узагальнювати історичний матеріал у певній системі, оцінювати найважливіші події та явища українського історичного процесу в контексті світової історії; порівнювати події, орієнтуватися у науковій періодизації історії, формувати вміння критично аналізувати інформацію з різних історичних джерел; застосовувати набуті знання для прогнозування суспільних процесів. Зміст дисципліни реалізується опануванням трьох блоків: теоретичного, практичного та самостійної роботи. Важливе місце під час вивчення дисципліни “Історія України” займає самостійна робота студентів. Підготовлені методичні вказівки містять теми і плани семінарських занять, список рекомендованої літератури із вказаними сторінками відповідно до того чи іншого питання планів семінарів. Важливе місце займають методичні поради, які допоможуть студентам організувати самостійну роботу і забезпечити високий рівень знань із “Історія України”.

Тема 1. Давні народи і цивілізації на території сучасної України

План

1. Доба первіснообщинного ладу. Трипільська культура.
2. Кочові народи та античні міста-держави Північного Причорномор'я
3. Східні слов'яни. Походження, розселення та суспільний розвиток.

Література: 1(9-40), 3(3-54), 4(9-21), 5(9-40), 6(14-25).

Опрацювавши рекомендовану літературу, назвіть доби первісного общинного ладу і проаналізуйте життя людей того часу. Перерахуйте їх стоянки на території сучасної України і на Рівненщині зокрема.

Зазначте, що в епоху мідно-кам'яної доби або енеоліту (IV-III тисячоліття до н.е.), найяскравішою археологічною пам'яткою була Трипільська культура.

Важливо вказати, що Трипільська культура багатогранна і самобутня. При цьому охарактеризуйте її ознаки в економічній, духовній сферах, у сфері суспільних відносин, побуті.

Підсумовуючи, зазначте, що Трипільська культура стала своєрідним містком між Заходом і Сходом, що за рівнем свого розвитку вона наблизилася до перших світових цивілізацій Малої Азії та Єгипту. Підкресліть, що окремі елементи цієї культури (система господарювання, топографія поселень, декоративний розпис будинків, мотиви орнаменту на кераміці та ін.) стали невід'ємною частиною сучасної української культури.

Визначивши основні причини поступового зникнення трипільської спільноти, перейдіть до висвітлення наступного питання і відповідь на нього розпочніть з короткого аналізу наступних діб - бронзової і залізної. Дослідіть той факт, що у I тисячолітті до н.е. на сучасних українських землях відбувалися бурхливі події. На зміну осілим племенам скотарям-землеробам прийшли численні кочові племена, які протягом століть, як свідчили про це письмові джерела, в тому числі Гомер і Геродот, визначали історичний розвиток на значних просторах Азії та Європи. Назвіть їх, вкажіть роки перебування у нашому краї. Опишіть походження цих народів, визначіть регіони сучасної України, які були ними підпорядковані. Розкажіть про державу, військо, столиці, вірування, поховання, побут, заняття кочівників, взаємовідносини з місцевими жителями. Перерахуйте сліди, які вони залишили на нашій землі.

Водночас вкажіть, що паралельно з кочовими народами з середини I тисячоліття до н.е. в Північному Причорномор'ї селяться греки. Розпочинається процес грецької колонізації, який призвів до появи в цьому регіоні міст-держав. Визначіть причини еллінської міграції, а також те, що заселення нових територій здійснювалося як шляхом цілеспрямованої колонізації, так і стихійно. Назвіть перші міста, які з'явилися тут ще у середині VII ст. до н.е., основні три центри поселень-полісів. Важливо визначити політичний устрій цих міст, роль народних зборів, колегій, магістрату та судової влади.

З історичних джерел відомо, що антична цивілізація у Північному Причорномор'ї мала два періоди: грецький і римський. Назвіть їх

дати і охарактеризуйте. Закінчуючи, покажіть значення грецької цивілізації для місцевих народів, зокрема й слов'ян.

Перед тим, як перейти до висвітлення історичних процесів, пов'язаних з життям слов'ян, вкажіть, що у I тис. н. е. на історичну арену Центральної і Східної Європи стрімко виходять слов'яни - одна з основних гілок давньоєвропейського населення, що усвідомили свою відмінність від інших, неслов'янських племен і народів. Зверніть увагу на те, що сучасні українці є однією з гілок історичного слов'янства, що велика кількість східнослов'янських племен проживала на теперішній українській землі.

Зазначте, що важливим питанням цієї теми є проблема етногенезу і розселення слов'ян. Аби перейти до неї зверніться до рекомендованої літератури як сучасної, так і давньої, зокрема "Повісті врем'яних літ" Нестора. Вкажіть, що першими про слов'ян писали грецькі, римські, готські вчені. Назвіть їх. Йордан підкреслював, що слов'яни походили від одного кореня і знані під трьома назвами: венедів, антів, склавинів. Назвіть основні теорії походження слов'ян і проаналізуйте кожну з них.

Розкажіть про існування чотирьох слов'янських історично-культурних областей - дзедзіцької, празької, пеньківської та колочинської, визначіть їх територію. Розділивши слов'ян на східну, західну і південну гілки, назвіть племена кожної з них і місце їх проживання.

Підкресліть, що фундаментом на якому у післяскіфську добу на території сучасної України вже більш-менш формується виразне слов'янське виокремлення, вважається зарубинецька культура. Хто з вчених і коли вперше її зафіксував, який простір охоплювали племена цієї культури, якими століттями вчені датують цю культуру. Безпосереднє відношення до формування східного слов'янства мало населення північного ареалу поширення черняхівської культури. Охарактеризуйте старожитності цієї культури.

Розповідаючи про останню, зверніть увагу на антів, детально опишіть життя цього народу, при цьому скористайтесь думками візантійського імператора Маврикія (582 - 602), які знайдете у його творі "Стратегікон" (Н.Яковенко "Нарис історії України", с.23). Чи згодні ви з думкою М.Грушевського, що анти - предки українського народу?

Аналізуючи суспільний розвиток східних слов'ян, скажіть, що доба VI-IX ст. в історії східних слов'ян характеризується глибокими якісними суспільними змінами, визріваннями та становленням тих факторів суспільного життя, що сприяли виникненню у IX ст. Давньоруської держави. При цьому охарактеризуйте основні сфери

діяльності слов'ян -соціально-економічну, політичну і культури та побуту.

Визначіть на чому ґрунтувалася система господарювання східних слов'ян, яке місце у їх житті займали скотарство та сільські промисли, як розвивалося ремесло, торгівля. Даючи характеристику політичній сфері, обґрунтуйте появу племінних союзів полян, дулібів, волинян, які згодом перетворюються у державні утворення - племінні князівства та їх федерації. Назвіть їх.

Перед тим, як підвести підсумок, зробіть опис культури та побуту слов'ян, їх вірувань.

Тема 2. Київська Русь у IX - на початку XII ст.

План

1. Виникнення та становлення Давньоруської держави.
2. Піднесення та розвиток Київської Русі. Володимир Великий, Ярослав Мудрий.
3. Руські землі у другій половині XI – на початку XII ст. Володимир Мономах.
4. Феодальна роздробленість Київської Русі

Література: 1(41-61, 76-89), 3(65-70), 4(22-36), 5(40-70), 12(1-99, 454-464), 6(26-43).

Підготовку до заняття розпочніть зі вступу, вкажіть при цьому, що понад одинадцять століть тому східні слов'яни створили свою першу державу, яку літописці називали Руською землею, а вчені-історики - Київською або Давньою Руссю.

Зауважте про її велич, економічний, політичний та культурний розвиток. Підкресліть, що Русь була історично першою організованою формою об'єднання українців. Важливим є те, що її народи зробили величезний внесок до світової цивілізації IX-X ст., а її історією цікавляться вчені усього світу.

Згодом, переходьте до відповіді на перше питання. Спочатку проаналізуйте історію племінних союзів, особливу увагу при цьому зверніть на полянський союз. Розкажіть про поступовий перехід цього народу до руської державності. Назвіть основні умови народження Київської Русі як політичні, так і соціально-економічні. Охарактеризуйте їх.

Визначіть основні ознаки існування державності у ранньосередньовічному суспільстві. Куявія, Славія, Арсанія.

Зазначте, що про Русь написано багато як літописної, так й історичної літератури. Посилаючись на неї вкажіть, коли вперше згадується цей термін в документах. Що він означає?

Потребує уваги і концепція норманізму. Дайте їй оцінку, називаючи її авторів, час розробки, ставлення до неї українських і російських вчених як сучасних, так і давніх.

Повідомте про перших київських князів, їх внутрішню і зовнішню політику. Визначіть територію Київського князівства Аскольда. Доцільно зауважити, що воно стало етнокультурним, політичним і соціальним осередком, довкола якого наприкінці IX ст. почала зростати Давньоруська держава.

Продовжуючи цю думку, проаналізуйте ситуацію, яка склалася у 882р., коли до влади шляхом вбивства Аскольда прийшов норманин Олег. Коротко розкажіть про нього, його політичну діяльність, поживлення економічного розвитку країни. Зазначте, що зовнішня політика Олега, як і його попередника, а згодом і наступників була зосереджена на традиційному для русичів візантійському напрямі. Чим це викликано? Підкресліть, що курс Олега продовжив син Рюрика - Ігор. Назвіть спільне у політиці Олега та Ігоря. Зверніть увагу на її відмінність.

Дайте оцінку князюванню дружини Ігоря Ольги. Охарактеризуйте основні напрямки внутрішньої і зовнішньої політики. Вкажіть, що Ольга була християнкою, що вона ще за свого життя передала владу своєму синові Святославу. Проаналізуйте його князювання. Дайте характеристику Святославу як політику, воїну, врешті решт як людині. Прослідкуйте воєнну активність Київської Русі у 60-х- на початку 70-х рр. X ст. Чим вона закінчилася? Узагальнюючи сказане, виділіть характерні риси цього періоду в історії Руських земель.

Відповідь на друге питання розпочніть аналізом ситуації, яка склалася на Русі у кінці X ст. і привела до влади нащадка Святослава-Володимира. Нестор-літописець з цього приводу писав: "І почав княжити Володимир у Києві єдиновладно".

Зазначте, що правління Володимира започаткувало новий етап в історії Київської Русі - період піднесення та розвитку. Дайте йому загальну оцінку. Говорячи про Володимира, підкресліть, що він зарекомендував себе як авторитетний політик, мужній воїн, далекоглядний реформатор, тонкий дипломат. Змалюйте його у двох іпостасях - до хрещення і після.

Розпочніть з того, що Володимир не тільки продовжив справу своїх попередників, а пішов значно далше. Збираючи до купи навколо Києва слов'янські та інші племена, розбудував велику

країну. Назвіть землі, які об'єднала Київська Русь, її площу. Вкажіть, що за Володимира Давньоруська держава стала однією з найбільших країн в Європі.

Охарактеризуйте основні напрямки внутрішньої політики адміністративну, судову, військову, релігійну реформи, будівництво міст і зміцнення рубежів держави, розбудову Києва і створення оборонних валів навколо нього.

Проаналізуйте шлях Володимира до християнства, з чого він розпочався. Чому київський князь спочатку обожнює язичницьких богів, створює їм у столиці пантеон, а згодом шукає дорогу до іншої віри. З чим це пов'язано? Чому Володимир зупинився на Східному християнському обряді, а не на Західному? Варто показати хрещення в столиці, на периферії, в тому числі і на Волині. Визначіть позитивні наслідки запровадження християнства.

Розповідаючи про Володимира Великого, вкажіть, що за часів його князювання завершується другий етап у формуванні державності на Русі і розпочинається третій, заключний період, який припадає на роки правління його сина - Ярослава Мудрого.

Охарактеризуйте правління Ярослава – час найвищого розвитку і найбільшого піднесення Київської Русі, підкресліть, що всі свої зусилля Ярослав спрямовує на посилення єдності, централізації держави, її європеїзацію. Посилаючись на свідчення літописців, скажіть, що він був не стільки князем-завойовником, скільки князем-просвітителем. Як це проявилось у внутрішній і зовнішній політиці? Чому Ярослава прозвали Мудрим? Чому незадовго до смерті він поділив свою державу між синами, в чому суть механізму спадкоємності князівської влади?

Підсумовуючи, варто виділити визначальні риси цього періоду.

Перше, ніж розповісти про зміни в системі князівської влади й в структурі держави, які настали після смерті Ярослава Мудрого, варто спинитися на особливостях соціально-економічного розвитку давньоруської спільноти другої половини XI ст. Прогрес в цьому напрямку призвів до кардинальних змін у характері власності на землю, спочатку князівської, а згодом - індивідуальної, боярської. Прослідкуйте, як все це вплинуло на подальші політичні процеси.

Зазначте, що після Ярослава Мудрого, починається зміна форми правління. Одноосібна монархія поступово переростає у феодальну. Охарактеризуйте ці процеси. Дайте оцінку князівському зібранню у Вишгороді (1072) і "Правді Ярославичів". Скажіть, чи позначилась остання на єдності руських князів і стабільності у державі.

Аналізуючи внутрішні події Київської Русі, розкриваючи їх позитивні й негативні явища, розкажіть про з'їзди князів у Любечі

(1097), Витичеві (1100), особливу увагу зверніть на Любецький з'їзд, де було проголошено об'єднання сил проти половецької загрози й закріплено фактичне володіння волостями, що склалося на той час. Зверніть увагу на тезу: "Нехай кожен володіє отчиною своєю". Поясніть зміст цих слів.

Розповідаючи про половців, зазначте, що вони стали новою загрозою для руських земель після печенігів, остаточно розбитих військом Ярослава Мудрого у 1036 р. Skorиставшись чварами на Русі, половці почали шматувати беззахисні руські землі. Для підтвердження своїх думок використайте твір «Слово о полку Ігоревім», в якому яскраво зображено усобиці і постійні набіги половецьких ханів.

Водночас підкресліть, що між 1113 і 1116 рр. з ініціативи й під командуванням Володимира Мономаха було проведе п'ять великих і переможних походів русичів у половецький степ, під час яких руське військо проявило звитягу й могутність.

Пов'яжіть останнє намагання відновити колишню велич і могутність Київської Русі зі згаданим уже князем Володимиром Мономахом. Розкажіть про його походження, діяльність у перші роки XII ст., назвіть дату приходу до влади у Києві, з якими подіями це було пов'язано.

Скажіть, що Володимир Мономах був сильним і мудрим правителем, він відновив єдиновладну монархію часів Ярослава Мудрого і визнав за краще не порушувати, проголошених за його ініціативою, рішень Любецького 1097р. з'їзду, в тому числі тези "нехай кожен володіє отчиною своєю". Він зумів тримати князів у покорі, а спроби останніх внести розбрат між князями, вийти з-під влади великого князя, швидко й жорстоко придушував.

Зазначте, що припинення чвар, централізація держави, подолання сепаратизму, перемоги над кочівниками сприяли соціально-економічному поступові Київської Русі. В чому це проявилось? Нарешті проаналізуйте літературну діяльність Мономаха, вкажіть, що декілька його творів збереглися до наших днів, в тому числі і «Повчання», основні положення якого є актуальними сьогодні.

Підводячи підсумок зазначте, що Володимир помер у 1125 р., що з його смертю, а також зі смертю його сина Мстислава у 1132 р. закінчується стабільність Русі і розпочинається процес феодальної роздробленості.

Тема 3. Русь-Україна у XII-XVI ст. Формування українського козацтва та Запорозької Січі.

План

1. Галицько-Волинське князівство.
2. Українські землі в складі Литви та Польщі
3. Формування українського козацтва та Запорозької Січі.

Література: 1(90-107, 129-137), 3(78-97), 4(36-39, 50-56), 5(71-140), 6(42-44, 68-74, 108, 118), 8, 10, 12(186-320, 345-348, 368-452), 21(т.1, 2, 3).

Вступну частину розпочніть тезою, що розпад великих імперій – закономірне явище у світовій історії, що ці процеси характерні для різних періодів людської цивілізації. Цікаво, що частина з них пов'язана зі Східною Європою, з історією Київської Русі, яка вже після Ярослава Мудрого захиталася. І хоч Володимир Мономах та його син Мстислав на деякий час призупинили розвал держави, але вже по їх смерті незгоди серед численних представників - Мономаховичів розпочалися ще з більшою силою і не припинялися аж до монголо-татарської навали.

Значить, що на початку XII ст. стає очевидним, форма автократичної імперії вже не виправдовує себе, життя потребує зменшення масштабів об'єднання й наближення державної влади до феодалів, утворення разом з Києвом нових політичних центрів, які на той час були цілком сформованими структурами, і за територією прирівнювалися до західних королівств.

Визначіть як почала формуватися політична карта Русі, починаючи з 30-х рр. XII ст. Назвіть землі, які першими відокремилися від Києва, охарактеризуйте цей процес на території сучасної України, перерахуйте князівства. Говорячи про початок феодальної роздробленості, зверніться до її причин, назвавши основні, дайте кожній з них оцінку.

Оцінюючи зміни, які відбулися на Русі, визначіть їх позитивну та негативну сторони. Водночас зверніть увагу на наслідки цього процесу. Доцільно пов'язати матеріал цієї теми з сучасністю, з розвалом СРСР.

Продовжуючи думку про феодальну роздробленість, скажіть. Що кожне князівство, відокремлене від Києва, було цілком суверенним, але Київ, як і раніше, продовжував розвиватися і користуватися авторитетом як у країні, так і за її межами і цим самим приваблював до себе периферійних князів. Чи прагнули вони закріпитися в ньому, розповсюдити свій вплив на інші руські землі, відстоювати свій варіант об'єднання Русі?

Назвіть князівські династії, які вели боротьбу за Київ, дайте

оцінку діяльності їх лідерів, значну увагу зверніть на Юрійовичів - Володимиро-Суздальську династію, розкажіть чим відрізнялася політика по відношенню до Києва Юрія Довгорукого і його сина Андрія Боголюбського, чим закінчилася боротьба за Київ батька і сина, до чого це привело у Східній Європі

Як ми вже говорили, територія, на якій формувалася українська народність, продовжувала називатися Руссю, народ називав себе руським, русинами, а свою мову - руською. Зверніть увагу на те, що у XII ст. уперше з'явився термін "Україна", який став етнонімом наших земель. Назвіть точну дату цієї події. В яких документах про це повідомлялося. Ознайомтесь з матеріалами книги В. Барана "Давні слов'яни" і визначіть, чи пов'язаний він зі словом анти, чи стосується така назва тільки Переяславщини, чи вона зустрічалася і в інших регіонах сучасної України, наприклад у Галичині. Перерахуйте інші повідомлення про термін "Україна". Підсумовуючи, визначіть значення терміну "Україна".

Вивчаючи літературу до цієї теми підкресліть, що паралельно з появою нового об'єднуючого центру в районі Володимира і Суздаля, у кінці XII - на початку XIII ст. навколо Галичини і Волині розпочинається процес формування нової держави - Галицько-Волинського князівства, лідери якого стають на шлях об'єднання південних руських земель. Студенту потрібно познайомитися зі складовими названої країни - Галичиною і Волинню, з їх становленням і розвитком.

Розпочніть з характеристики Галицького князівства. Зазначте, що окремою структурою Галичина стала за Ростиславовичів. Ростислав Володимирович був онуком Ярослава Мудрого. Після його смерті сини Рюрик, Володар і Василько володіли Перемишлем, Звенигородом й Тербовлею. Назвіть людину, яка ці землі об'єднала, куди перенесла столицю з Перемишля і створила Галицьке князівство. Коли воно вийшло з-під контролю Києва. Дайте оцінку князювання Ярослава Осмомисла. Зверніть увагу на життя країни після Ярослава і згодом перейдіть до історичного опису Волині.

Розповідь про неї розпочніть з того, що Волинь, як і Галичина, теж мала державницькі традиції і об'єднувала територію колишніх племінних союзів дулібів, волинян і бужан. Підкресліть, що у процесі історичного розвитку Волинь перетворилася на федерацію дрібних князівств. Перерахуйте їх. Варто згадати про зростання волинських міст, в тому числі тих, що знаходилися на території сучасної Рівненщини. Назвіть ці міста.

Охарактеризуйте правління Романа Мстиславовича (1170-

1205рр.), який у 1199р. об'єднав Волинь і Галичину і створює нову політичну одиницю в Європі - Галицько-Волинське князівство. Зробіть детальний аналіз його політики, розкажіть про нього як людину.

Перейдіть до князування Данила Галицького, його діяльності на шляху об'єднання волинських і галицьких земель і не тільки. Покажіть процес збирання руських міст, боротьбу за Київ, формування державного апарату, боротьбу з галицькими боярами, будівництво нових міст.

Продовжуючи, зробіть аналіз зовнішньої політики Данила, налагодження дипломатичних відносин з іншими країнами, розширення торгівельних зв'язків. Зазначте, що паралельно з мирними стосунками він вів постійні війни з Угорщиною, Польщею, Литвою.

Зауважте, що важливим кроком діяльності Данила Галицького була боротьба з азійськими племенами - монголо-татарами, розкажіть про них, про події, які розвивалися в Східній Європі, починаючи з 1222 р. Коли і де відбулася перша битва русичів з монголами і чим вона закінчилася ?

Зверніть увагу на те, що у середині 30-х рр. XIII ст. татари знову прийшли на Русь. Визначте напрямок їх руху і зазначте, що у 1239 році вони взяли Переяслав і Чернігів, а в 1240 році підійшли до Києва.

Охарактеризуйте тодішній Київ, назвіть воєводу, який стояв на чолі київської громади і очолював оборону міста, потім перейдіть до розповіді про штурм Києва, героїзм киян у боротьбі з ворогом. Зазначте, чим все це закінчилося. Прослідкуйте подальші дії орди на Правобережній частині руської землі. Перерахуйте міста, які монголи, ідучи на Захід, не змогли взяти. Коротко повідомте про ординські військові експедиції у Центральну та Південно-Східну Європу.

Згодом перейдіть до аналізу подальших подій, пов'язаних з поверненням монголо-татарів з Центральної Європи на руські землі і створення ними держави Золота Орда. Зазначте при цьому, що теперішні українські землі на довгий час опинилися під контролем цієї країни. На Русі встановилося іноземне іго. Дайте йому оцінку.

Скажіть, що русичі продовжували боротьбу з чужинцями. Назвіть конкретні факти і приклади, особливу увагу зверніть на супротив галицько-волинських князів. Прокоментуйте хід цієї війни. Розпочніть коментар з поїздки Данила в татарський стан за дозволом на право володіння своїми землями. Назвіть стратегічну мету цієї поїздки. Закінчіть пошуками союзників і військовими

операціями упродовж 50-х рр. XIII ст. При цьому зверніть увагу на коронування Данила королівською короною. Покажіть успіхи та невдачі.

У висновку зазначте, що боротьба з монголо-татарами затягнулася на довгі роки і закінчилась розпадом Галицько-Волинського князівства.

Зробивши короткий аналіз ситуації в українських землях у середині XIV ст., перейдіть до характеристики Литовської держави, її зародження, поступового зміцнення і просування на південь. Назвіть причини створення Литви, як державної одиниці, дату заснування, її перших князів.

Згадайте про рівень литовського впливу на руські землі, особливо за князювання Гедиміна і Ольгерда. Зробіть наголос на тому, що дії Литви на Русі не носили характеру експансії, схожої на завоювання монголів, що збройне протистояння в боротьбі за наші землі відбувалося переважно між литвинами та іншими чужинцями-претендентами на руську спадщину. Охарактеризуйте ставлення нової влади до місцевого населення. Скажіть, хто був толерантнішим – литовці чи татари.

Підкресліть, що русичі надіялися на литовську допомогу в боротьбі з татарами, хоча вони й самі активно допомагали литовцям воювати із золотоординцями, про що свідчить битва об'єднаних русько-литовських полків на річці Сині Води. Розкажіть про неї детальніше.

Зазначте, що паралельно з литовським просуванням на Русь, сюди ж поспішали поляки. Опишіть цей процес, визначіть райони, які підпорядкувала собі Польща у XIV ст., чим відрізнялася польська експансія на Схід від литовської. Вкажіть, що польський уряд з перших днів утвердження у цьому регіоні намагався зробити його своєю провінцією, нав'язати польське право, адміністративну систему, витіснити православ'я шляхом утвердження католицизму. Розкажіть про взаємовідносини між Польщею і Литвою в XIV ст., Кревську 1385р. і Городельську 1413р. унії.

Проаналізуйте взаємовідносини Литви і Польщі у XVI ст. Підкресліть, що вони закінчилися підписанням Люблінської (1569р.) унії і утворенням нової держави - Речі Посполитої. Визначіть, що змусило литовців піти на цей крок. Зверніть увагу на умови цього договору. Зазначте, що Литва зуміла частково зберегти ознаки своєї колишньої держави, але втратила велику територію багатих українських земель. Проаналізувавши умови і наслідки Люблінської унії, перейдіть до висвітлення становища в Українському Православ'ї у другій половині XVI ст. Визначіть причини

підписання Брестської (1596р.) унії, скажіть, що вона привела до створення уніатської (греко-католицької церкви). Дайте відповідь на питання, чому її так назвали і який вплив вона мала на українське суспільство? Підсумовуючи, підкресліть, що Люблінська і Брестська унії відкрили новий етап у житті українців, етап згортання політичного життя, економічних утисків, дезорганізації і занепаду Православної церкви.

Відповідь на третє питання розпочніть з короткого вступу, в якому зазначте, що одну з найславетніших сторінок в історії України вписало українське козацтво. Хто ж такі козаки? Звідкіля вони взялися? Коли вперше зустрічаємо термін "козак" і що він означає у перекладі з тюркської мови? Сказавши про це перейдіть до характерних рис і особливостей українського козацтва. Викристалізуйте низку версій, що пояснюють походження козаків. Назвавши теорії, дайте кожній з них характеристику.

Зробіть короткий аналіз соціально-економічного і політичного становища українського народу XV-XVI ст. і визначіть основні причини зародження українських козаків. Особливу увагу зверніть на посилення феодалної експлуатації, закріпачення, наростання релігійного та національного гніту, а також на зростання зовнішньої загрози і постійні набіги кримських татарів і турків.

Вкажіть, що першою письмовою згадкою про українських козаків було повідомлення польського хроніста Бельського про те, що провідниками поляків на Поділлі були козаки. Яким роком датується ця та інші згадки?

Скориставшись рекомендованою літературою, охарактеризуйте процес зародження і становлення нової верстви українського народу - козацтва. Зазначте, що козацтво як соціальна верства не було однорідним, воно ділилося на запорозьке (низове) та реєстрове. Розкажіть про Дике поле – місце згуртування втікачів - українців, про їх життя, побут, військо. Визначіть, що козаки називали матір'ю, а що батьком і чому.

Важливо підкреслити, що зміни, які нагромаджувались впродовж першої половини XVI ст. і в способі життя і в загальному образі пограничного степового добичника-козака, логікою власного розвитку підштовхували до організаційного оформлення козацької спільності. Зазначте, що цей процес здійснювався шляхом створення Запорозької Січі. Де й коли було засновано першу Січ? Як вона називалась? Яка її доля? Розкажіть про засновника Хортицької Січі Дмитра Вишневецького. Варто перерахувати інші військові укріплення козаків, їх долю. Говорячи про це, необхідно охарактеризувати життя запорожців, устрій і військову організацію

Запорозької Січі. Зазначте, що на Запорозжжі існувало своє законодавство, військова та судова влада. Тут була республіканська форма правління. Кожен козак мав право голосу, як у загальній Раді, так і радах паланок, куренів, поселень. Визначіть, які питання розглядалися на козацьких Радах.

Розкажіть про військову організацію, її структуру, про те, що все козацтво очолював гетьман, а запорозьке козацтво кошовий отаман. Зазначте, що разом з військовим писарем, суддею і обозним, кошовий отаман утворював уряд - кіш Запорозької Січі. Потребують аналізу і козацькі символи-клейноди – гетьманська булава, печатка, хоругва, пірнач, бунчук та інші. Розповідаючи про козацьке військо, їх походи, зверніть увагу на багатогранне духовне життя козаків їх освіту, релігію.

Важливим є і те, що поступово виходячи на провідне місце в українському суспільстві, козацтво дедалі бере активнішу участь у розв'язанні багатьох болючих питань українського життя на кілька наступних століть, забезпечивши українство тим проводом, який воно втратило внаслідок колонізації України.

Тема 4. Національно-визвольна війна середини XVII ст. Держава Богдана Хмельницького

План

1. Повстання під проводом К. Косинського і С. Наливайка. Брестська (1596 р.) церковна унія та її наслідки
2. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний .Козацько-селянських рух у 20-30-х XVII ст.
3. Національно – визвольна війна під проводом Б. Хмельницького 1648- 1657. Утворення козацько-гетьманської держави

Література: 1(137-165), 5, 6(161-165, 177-208), 8(т.8, 79-262, т.9), 15, 17(18-200), 18, 19, 21(т.2, 137-155).

Кінець XVI - 20-30 рр. XVII ст. характерні неодноразовими козацько-селянськими виступами: одні з них (1591-1596) були менш тривалими у часі, другі (1625-1638) тривали довго. Але в обох рушійною силою було козацтво.

Назвіть основні причини першої хвилі народних повстань. Згодом проаналізуйте розвиток подій 1591-1593 рр. під час повстання

Криштофа Косинського. Спочатку визначіть привід до цього виступу, а також опишіть постать Косинського. Цікавим є подальший хід подій, козацько-селянські походи повстанців по Київщині, Волині, Брацлавщині і частково Поділлі. Варто зупинитися на діях влади і битві під П'яткою і Черкасами.

Підсумувавши, переходьте до розповіді про наступне повстання 1594-1596 рр. під проводом Северина Наливайка. Розкажіть про ватажка, його воєнні походи до Молдови і про початок боротьби народу з польською шляхтою. Назвіть територію, яку охопило повстання, маневри повстанців і основні битви в Україні та Білорусі, перерахуйте соратників Северина Наливайка, їх стосунки на різних етапах боротьби. Більш детально охарактеризуйте бої під Гострим Каменем на Київщині і в урочищі Солониця на Полтавщині. Вкажіть, чим закінчилося повстання, яка доля його ватажків, зокрема і Северина Наливайка.

Після поразки обох повстань зазначте, що до 1625 року не було великих народних виступів. Чому?

Зазначте, що події перших двох десятиліть XVII ст. тісно пов'язані з гетьманом Петром Конашевичем-Сагайдачним. Розкажіть про нього, його походження, навчання. Підкресліть, що до Б.Хмельницького він був найвідомішим козацьким ватажком. Визначіть у чому це проявилось. Особливу увагу зверніть на те, що Петро Сагайдачний прославився не лише як полководець, але й як політик - досвідчений, гнучкий, патріот української землі.

Потребує широкого аналізу його військова діяльність в різні періоди першої чверті XVII ст., починаючи з козацьких походів у Крим та Туреччину і, закінчуючи битвою під Хотином. Оцінюючи досягнення у розвитку козацького війська, стратегії і тактиці, вкажіть, що П.Сагайдачний поставив зброю на охорону української освіти і культури, Православної церкви У чому це проявилось? Помер гетьман у 1622р. і похований у Києві.

Відповідь на наступне питання розпочніть з того, що у середині 1620-х років боротьба українців проти поляків знову загострилася. Назвіть причини цього загострення. А згодом перейдіть до аналізу подій того часу і розпочніть з повстання Марка Жмайла. Визначіть його дату, розкажіть про хід повстання, основні битви, про Куруківську угоду. Зазначте, що вона була компромісом між поляками та верхівкою козацтва, але не задовольнила інтересів більшості повсталих, які змушені були повертатися у кріпацтво, що стало однією з причин наступного виступу народу у 1630р. під проводом Тараса Федоровича (Трясила).

Перерахуйте найголовніші події цього повстання, основну увагу

зверніть на бої під Переяславом, де центральною подією цього протистояння була так звана "Тарасова ніч". Цікавою подією 1635р. є розорення фортеці Кодак повстанцями Івана Сулими.

Більш детальнішого аналізу потребують повстання у 1637-1638рр. Назвіть ватажків цих повстань, основні перебіги подій на театрах воєнних сутичок. Чим вони закінчилися? Обов'язково проаналізуйте видану польським указом "Ординацію 1638".

Зазначте, що дві хвилі козацько-селянських повстань, які пройшли українськими землями наприкінці XVI - 1620-1630-х рр. XVII століть, закінчилися поразками. Вкажіть на причини поразок і значення цих виступів напередодні Визвольної війни українського народу.

Готуючи вступ до цього питання підкресліть, що у середині XVII ст. на українських землях вибухнула нова хвиля народного гніву, яка переросла в Національно-визвольну війну. Важливим є й те, що ця подія була закономірним явищем. Студент повинен охарактеризувати основні причини, рушійні сили, характер і завдання Визвольної війни українського народу середини XVII ст. Визначіть її хронологічні рамки. Скажіть, що стало приводом до виступу українців. Говорячи про ватажків повстання, на перше місце поставте Богдана Хмельницького, дайте йому і його діям оцінку. Потребують значної уваги підготовчі процеси, стратегічні завдання Богдана Хмельницького на початковий період боротьби, назвіть їх і оцініть. Розповідь про хід Визвольної війни розпочніть з українсько-татарських перемовин і першої битви під Жовтими Водами. Згодом проаналізуйте подальші події на театрах воєнних сутичок. Розкажіть про переможні бої під Корсунем, Пилявцями, Львовом. Зверніть увагу на повстання народних мас по всій Україні, в тому числі й на Волині. Вкажіть на зміни у стратегічному плані Б.Хмельницького, коли це трапилося і в чому вони заключалися, де вперше гетьман відкрито заявив про побудову суверенної, незалежної держави.

Опишіть події літа 1649 р., битви під Збаражем і Зборовим. Визначіть, чому Богдан пішов на підписання Зборівської угоди. Назвіть умови договору між козаками і поляками.

Підписавши мир, Б. Хмельницький всі свої зусилля докладає для розбудови держави. Визначіть назву Козацької держави, її адміністративно-територіальний устрій, столицю, територію, кількість полків у 1649-1650 рр., чисельність населення.

Зазначте, що формально основним органом влади була Військова (Генеральна) рада, яка вирішувала військові, політичні, господарські, правові та інші питання, але вона не була постійно діючою, до того ж Б.Хмельницький з метою зміцнення гетьманської

влади частіше скликав старшинську раду.

Підкресліть, що гетьман був главою Війська Запорозького, він очолював уряд, був головнокомандувачем, скликав ради, видав фінансами, керував зовнішньою політикою, видавав універсали. Скажіть, які органи влади діяли на місцях.

Охарактеризуйте фінансову сферу держави, її керівника. Головну увагу зверніть на процес формування і зростання армії, назвіть талановитих воєначальників, її чисельність. Потребує деталізації дипломатична діяльність, налагодження контактів, як з сусідніми державами, так і далекими (Венеція, Швеція).

Розкажіть про соціально-економічні перетворення, ліквідацію латифундистського землеволодіння і запровадження фермерської системи ведення господарства.

Підкресліть, що в процесі боротьби у світогляді козацької еліти відбувається еволюція від ідей козацької автономії до створення незалежної держави. Згодом посилюються тенденції переростання демократії в авторитаризм, а республіки в монархію.

У вступній частині відповіді на наступне питання розкажіть про становище в Україні на початку 50-х рр. XVII ст. Згодом перейдіть до аналізу українсько-польських стосунків у лютому-березні 1651р., які призвели до битви під Берестечком улітку 1651р.

Розповідь про перебіг подій на річці Пляшівка розпочніть з характеристики стану обох військових угруповань, які зустрілися на полі бою. Розкажіть про початковий його період, про втечу татарських полків, визначіть причину таких дій Богданових союзників. Проаналізуйте кроки гетьмана і генерального писаря у цій скрутній ситуації. Значне місце в роботі присвятить героїзму українських вояків, які не зрадивши Батьківщину, зуміли вийти з оточення. Назвіть двох козацьких полковників, які виявили військову мудрість та вдачу, вивели з оточення і врятували від розгрому українців.

Підводячи підсумок битви на Волині, зазначте, що це перша поразка Б.Хмельницького з початку Національно-визвольної війни. Варто перерахувати причини берестецької невдачі, яка привела до підписання Білоцерківського договору, умови якого були для Війська Запорозького важкими, охарактеризуйте основні положення угоди підписаної під Білою Церквою у вересні 1651р. і перейдіть до висвітлення особливостей внутрішньої політики Б.Хмельницького. Дайте оцінку ситуації, яка склалася у країні згодом. Поясніть значення слів "Русь пішла на Русь".

Після цього зверніть увагу на воєнну кампанію 1652-1653рр. Розкажіть про молдавський напрямок політики гетьмана, його

позитивні й негативні сторони. Особливу увагу в ньому розділі зверніть на битви під Батогом і Жванцем. Водночас зазначте, що навіть останні переконливі перемоги не покращили, а навпаки погіршили геополітичне становище Козацької держави.

Підкресліть, що в умовах загострення внутрішніх і, особливо, зовнішніх проблем, перед Б. Хмельницьким постає необхідність пошуку нового військово-політичного союзника. Назвіть країни з якими можна було б укласти новий договір. Обґрунтуйте, чому Б. Хмельницький зупинився на північному сусідові. Розкажіть про хід переговорів і чим вони закінчилися. Дайте оцінку рішенням Переяславської Ради і Березневим статтям. Перерахуйте військових, політичних і релігійних діячів України, які не погодилися на союз з Москвою. Висловіть свою думку з приводу українсько-московського договору.

Підсумовуючи, зробіть загальний висновок, щодо результатів Національно-визвольної війни.

Тема 5: Козацько-гетьманська держава у другій половині XVII-XVIII ст.

План

1. Гетьманування І. Виговського та Ю. Хмельницького.
2. Руїна. Поділ українських земель у другій половині XVII ст.
3. Гетьман І.Мазепа та його доба. Конституція Пилипа Орлика
4. Обмеження та знищення Козацької державності та Запорозької Січі.

Література: 1(167-191), 3(156-172), 4(94-125), 5, 6(209-240, 283-289), 15(т.1, 90-105), 17(211-329).

Аналізуючи перебіг подій другої половини 1650-х рр. у Козацькій державі зазначте, що після важкої хвороби 06.08.1657 р. помер Богдан Хмельницький, що його смерть стала поворотним моментом в історії Козацької держави, загостривши боротьбу за булаву.

Розкажіть про усунення І. Виговським династії Хмельницьких від влади, як це трапилося, які причини привели до державного перевороту. Охарактеризуйте І. Виговського як людину і державного діяча, його внутрішню і зовнішню політику. Особливу увагу зверніть на причини і хід громадянської війни 1658р. та її

наслідки для українського суспільства.

Проаналізуйте стосунки з Варшавою і Москвою. Згадуючи про контакти з Польщею, дайте оцінку умовам Гадяцького договору, визначіть дату його підписання, позитивні й негативні сторони цього документу для України і її народу.

Потребують детального аналізу і українсько-московські взаємини, особливо у 1659р., в тому числі і перемога козацького війська над московським під Конотопом. Зазначте, що ця блискуча перемога відкривала перспективу для успішного завершення війни з Московією, стабілізацію зовнішнього і внутрішнього становища, в тому числі припинення громадянської війни. Однак, досягти цього не вдалося. Чому?

Опишіть розвиток подій на українській землі згодом, чим закінчилося гетьманування І.Виговського, як знову прийшов до влади Ю.Хмельницький. Охарактеризуйте його політику, зверніть увагу на те, що Ю.Хмельницький для збереження української державності обрав тактику не прямого протистояння, а обережної гри на суперечностях між Москвою та Варшавою. Водночас вкажіть, що вже на початку свого другого гетьманування він припустився фатальної помилки і під тиском московських воєвод підписав Переяславські статті 27.10.1659р., які фактично перетворили Україну на автономну частину Росії. У чому це проявилися?

Зазначте, що гетьман робив все, щоб повернути до складу держави втрачені землі Волині та Поділля. Розкажіть про українсько-польське протистояння у 1660 р., Слободищенський трактат і про те, що цей договір став початком територіального розколу України.

Охарактеризуйте внутрішнє становище в країні у 1661-1663 рр., розкажіть про загострення громадянської війни, про боротьбу за владу, про те, що юний гетьман не витримавши цього у 1663 р. зрікається влади і йде в ченці.

Потребує детального аналізу і ситуація, що склалася у середині 1660-х рр., яка привела державу до Руїни. Назвіть причини цієї трагедії, розкажіть про становище на Правобережній і Лівобережній Україні, гетьманування П. Тетері, І. Брюховецького, Д. Многогрішного та інших. Особливе місце в цій групі гетьманів виділіть для П. Дорошенка, політика, воїна, людини, яка робила все для того, щоб об'єднати українські землі, відродити українську державність.

Закінчуючи, вкажіть, що непорозуміннями і суперечностями, які виникли в українському суспільстві, вміло скористалися сусіди - Варшава та Москва, і без згоди українців розділили Україну між

собою на Правобережну і Лівобережну (Андрусівське 1667р. перемир'я, Вічний мир 1686р.). Отже, територіальний розкол призвів до глибокої кризи та повної деморалізації суспільства, до поступової втрати незалежності.

Відповідь на наступне питання розпочніть зі вступу в якому зазначте, що у 1660-1680-х роках XVII ст. Україна потрапила у скрутне соціально-економічне і політичне становище. Лівобережжя і Слобожанщина перебували під контролем Росії, Правобережжя - Польщі і частково під протекторатом Туреччини. Українська Православна церква була підпорядкована Москві.

У таких умовах гетьманом на Лівобережній Україні у 1687р. стає І.Мазепа. Охарактеризуйте цю історичну постать, його походження, освіту та виховання, діяльність при польському дворі, а також після повернення в Україну. Розкажіть про гетьманування І. Мазепа. Вкажіть, що своє правління гетьман розпочав як політик чітко промосковської орієнтації, про що свідчать підписані ним "Коломацькі статті". Проаналізуйте їх, особливу увагу зверніть на ті положення, які обмежували права українського народу і владу гетьмана і розширювали російську присутність в Україні. Водночас зробіть акцент на українсько-російських відносинах в кінці XVII - на початку XVIII ст. зазначте, що Петро I перетворює Україну фактично на свою заложницю при вирішенні великодержавницьких проблем, особливо після початку Північної війни.

Зверніть увагу на внутрішню політику І. Мазепа, його стосунки з старшиною, простим народом, меценатську діяльність в культурі й освіті, в будівництві церков і громадських приміщень.

У 1708 р. він розпочинає таємні переговори зі шведами. Назвіть основні причини таких кроків гетьмана, на що вони були спрямовані, чого він хотів цим досягти і чи вдалося йому це зробити.

Розкажіть про Полтавську битву і причини невдач у боротьбі з Росією, жорстокість репресій Петра I щодо українців, які підтримали І. Мазепу.

Проаналізуйте указ Президента України В.Ющенка "Про відзначення 300-річчя подій пов'язаних з воєнно-політичним виступом гетьмана І.Мазепа та укладання українсько-шведського союзу" від 09.10.2007 р.

У жовтні 1709 р. неподалік м. Бендери І. Мазепа помирає. Гетьманом у вигнанні став Пилип Орлик. Розкажіть про нього, його політичну діяльність до смерті І. Мазепа і згодом, про спробу нового керманіча українців знайти союзників у боротьбі за незалежність України, вийти з військом на українську землю. Але головним у цьому питанні є "Конституція прав і вольностей Війська

"Запорозького", підготовлена Пилипом Орликом у м. Бендери у 1710 р. Охарактеризуйте основні положення цього документа. Вкажіть, що цей документ був одним з перших в історії людства, але через відсутність української державності не був втілений у життя.

Підводячи підсумок зазначте, що кроки І. Мазепи та П. Орлика направлені на відродження української державності й на цей раз зазнали поразки. Чому?

Детального аналізу потребує життя на українських землях у XVIIIст. Цю роботу розпочніть з того, що становище Лівобережної України, яка перебувала у складі Росії, постійно ускладнювалося. Після Полтавської битви наступ царизму на права українців посилюється. Зверніть увагу на події першої половини XVII століття. Визначіть етапи російської політики в українському питанні. Дайте характеристику наступу російського царизму на козацьку автономію в різні проміжки часу. Розпочніть з аналізу антиукраїнської діяльності Петра I з кінця XVII ст. по 1725 рр. (знищення Батурина, перенесення столиці Гетьманщини до Глухова, знищення Чортомлицької Січі, ліквідації гетьманського управління, запровадження Малоросійської колегії, вбивства П. Полуботка та інше). Згодом перейдіть до подій кінця 1720-х - першої половини 1730-х років. Розкажіть про гетьманування Данила Апостола, засвідчіть позитивні зрушення в Україні під час його правління.

Проаналізуйте ситуацію, яка склалася на Лівобережжі після смерті Данила Апостола, підкресліть, що посилення імперського тиску на українців пов'язано з повторною відміною гетьманщини і запровадження "Правління гетьманського уряду". Зазначте, що при цьому посилюється втручання росіян у всі сфери суспільного життя, русифікація, терор стосовно українців.

Вкажіть, що у 1750 р., після збігу певних обставин російська цариця Єлизавета відновлює гетьманство на Лівобережній Україні. Гетьманом стає К.Розумовський. Розкажіть про нього, про його політику, про зміни, які відбулися на українській землі, про взаємовідносини Кирила Розумовського з Петербургом до 1762р.

Підкресліть, що з приходом до влади в Росії Катерини II ставлення до Гетьманщини змінилося, плани К.Розумовського зробити гетьманство спадковим зазнали невдачі. Російська цариця розпочала новий наступ на українську автономію і Запорозьку Січ. Проаналізуйте російську політику стосовно України Катериною II, яка закінчилася ліквідацією козацтва і Запорозької Січі, полковосотенного адміністративно-територіального устрою, запровадження намісництва і кріпацтва.

Підсумовуючи вкажіть, що в останній чверті XVIII ст.

Російською імперією на довгі роки була ліквідована українська державність. Назвіть причини цього.

**Тема 6. Україна під владою Росії та Австрії.
Національне відродження у XIX – на початку XX ст.**

План

1. Наддніпрянська Україна наприкінці XVІІІ - на початку XX ст.
2. Соціально-економічний і політичний розвиток західноукраїнських земель наприкінці XVІІІ - на початку XX ст.
3. Перша Світова війна і Україна.

Література: 1(213-248, 255-273, 285-302, 313-317), 2(16-52, 102-111), 3(203-213, 217-219, 229-233), 4(137-138, 142-145, 150-154, 157, 172-183), 5, 15(т.2, 407-431), 20(17-47, 70-77, 99-117).

Аналізуючи події кінця XVІІІ ст., зверніть увагу на те, що в результаті трьох поділів Польщі, Російська імперія заволоділа майже всією українською територією, окрім Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття. Розкажіть про політику царизму щодо українського народу в кінці XVІІІ - в першій половині XIX ст. Скажіть, що з ліквідацією полково-сотенного ладу, російський уряд нав'язав українцям спочатку намісництва, згодом губернії, останні ділилися на повіти і стани. Визначіть кількість губерній в Україні, назвіть їх.

Охарактеризуйте порядок, який склався в них, хто очолював губернії, повіти, стани. Підкресліть, що весь адміністративно-управлінський апарат був покликаний обмежувати права місцевого населення і охороняти владу царизму. Варто сказати, що в Україні, як і в інших національних округах Росії, були генерал-губернаторства.

Ознайомлення з соціально-економічним розвитком українських земель у першій половині XIX ст. розпочніть з аналізу сільського господарства, зазначте, що ця галузь економіки була на той час чи не головним сектором економіки, а стан аграрних відносин значною мірою визначав динаміку всього суспільства. Назвіть основні тенденції розвитку сільського господарства, підкресліть, що у ньому домінувало поміщицьке землеволодіння. Проаналізуйте його стан, розкажіть про становище українських селян, їх поділ на

державницькі й поміщицькі. Покажіть суть так званої інвентарної реформи 1847-1848 рр. на Правобережній Україні. Визначіть мету реформи, як вона сприймалась селянами.

Зверніть увагу на зв'язок розвитку сільського господарства з становищем і змінами, які склалися у промисловості. Зазначте, що на початку XIX столітті неподільно панувала кріпосницька мануфактура, частково це були державні підприємства, де більшість становили поміщицькі - з відсталими механізмами і технологією. Назвіть галузі, які розвивалися у 1820-х роках. Розкажіть, які позитивні зміни відбулися у промисловості у 1830-х роках. Назвіть українських підприємців, які піднімали українську промисловість.

Підсумовуючи, вкажіть на те, що на українській землі в той час існувало два суперечливих, але взаємопов'язаних суспільних явища: криза, занепад, домінування феодальних відносин та структур з одного боку, і становлення нових капіталістичних відносин - з іншого.

Розповідь про українську економіку, яка була складовою частиною російської у другій половині XIX - на початку XX ст. варто розпочати з аграрної реформи 1861 р.. Вкажіть, які зміни відбулися в українському селі в цей час, підкресліть, що незважаючи на її половинчатість, 1861р. став переломним в житті тепер уже особисто вільних селян, які отримали широкі можливості для активної господарської діяльності, формування капіталістичного товарного виробництва. Наведіть конкретні приклади розвитку сільського господарства в II половині XIX ст. у сфері землеволодіння та землекористування, зростання посівних площ, зміни у структурі посівів, в тому числі і технічних культур. Зазначте, що Україна стала головним виробником сільськогосподарської продукції і відіграла значну роль на світовому ринку.

Варто сказати, що реформи 1860-х років відкрили простір для розвитку капіталістичних відносин не тільки у сільському господарстві, але й у промисловості. Охарактеризуйте розвиток цієї галузі економіки. Особливу увагу зверніть на промисловий переворот 1860-1880-х рр. XIX ст., визначіть в чому полягає його суть. Зазначте, що українська промисловість, перебуваючи у руслі загальноімперських економічних тенденцій, водночас через низку обставин (перерахуйте їх), мала свої характерні і суто українські особливості. У чому вони виявилися? Назвіть основні галузі виробництва, транспортні артерії. Прослідкуйте за зростанням міст і зміною їх соціальної структури. Порівняйте розвиток економіки на

українських землях у другій половині XIX ст. зі змінами, які сталися на початку XX ст. Що було характерним для цього періоду? Розкажіть про Столипінську аграрну реформу, її позитивні і негативні сторони.

Закінчуючи відповідь на перше питання, покажіть як розвивалася економіка на території теперішньої Рівненщини, або того регіону, де Ви проживаєте.

Від характеристики соціально-економічних проблем перейдіть до питань українського національного відродження і суспільно-політичних рухів кінця XVIII - початку XX ст. Зазначте, що колонізаторська політика російського царизму викликала в українському суспільстві наростаючу захисну реакцію, яка проявилася в поширенні у масах національної свідомості, в активізації українського національного руху в усіх його формах. У сучасній літературі ці процеси почали називатися українським відродженням кінця XVIII - XIX ст. Підкресліть, що носієм української свідомості стала інтелігенція і в першу чергу І.Котляревський та його знаменитий твір "Енеїда", написаний живою народною мовою у 1798 р.

Формуванню національного духу сприяв визначний політичний трактат "Історія русів". Розкажіть про нього детальніше, де вперше і коли його знайдено, а згодом видано. Яка основна ідея твору, його значення для української історії?

Продовження пов'яжіть з початком наукового дослідження української старовини, яке заклали Василь Полетика, Андріан Чапа, Михайло Антоновський та інші, що перший повний курс української історії було опубліковано Дмитром Бантиш-Каменським. Заслужують на увагу інші активісти українського відродження того часу, письменник Г.Квітка-Основ'яненко, фольклорист М.Церетелі, вчений, етнограф М.Максимович, науковець І.Срезневський, мовознавець О.Павловський та інші. Опишіть їх діяльність.

Вкажіть, що занепад феодально-кріпосницької системи Росії викликав в Україні невдоволення народу. Охарактеризуйте його. У першу чергу зробіть аналіз декабристського руху в Україні, прослідкуйте діяльність Південного товариства (1821 р.), назвіть його керівників, райони діяльності. Розкажіть про програму, яка отримала назву "Руська правда", вкажіть її автора і основні положення. Зазначте, що у розв'язанні національного питання цей документ був консервативним. Прослідкуйте діяльність декабристів, їх боротьбу з царизмом. Чим вона закінчилася?

Проведіть паралель з іншою таємною організацією "Товариством

об'єднаних слов'ян", яка діяла у м. Зв'ягелі, теперішньому Новограді-Волинському, у 1823 р. Назвіть його керівників, основні програмні положення і завдання. Чим вони відрізнялися від положень "Руської правди"?

Варто підкреслити, що у 30-х роках XIX ст. у внутрішньополітичній діяльності російського царизму відбуваються зміни акцентів, які призвели до посилення русифікації в національних околицях Росії, зокрема і в Україні. Це, а також загострення протистояння в Європі між силами абсолютизму і демократії, сприяли організаційному формуванню у Києві, у 1846р. української політичної організації - Кирило-Мефодіївського товариства. Дайте оцінку діяльності братчиків, назвіть керівне ядро товариства, значну увагу зверніть на М. Костомарова, Т. Шевченка, П.Куліша. Охарактеризуйте програмні положення сформульовані у "Книзі буття українського народу" і "Статуті". Підкресліть, що це синтезна модель перебудови суспільного життя в якій враховувались не тільки релігійні, соціальні, а й національні питання.

Зазначте, що Кирило-Мефодіївське товариство сприяло переходу від культурницького до політичного етапу боротьби за визволення України.

Друга половина XIX - початок XX ст. характерна не тільки позитивними змінами у соціально-економічному розвитку, але й відродженням українського національного руху. Підкресліть, що початок цим змінам поклали П.Куліш, М.Костомаров, Т.Шевченко, В.Білозерський, започаткувавши у Петербурзі Громаду і часопис «Основа», які сприяли пробудженню національної свідомості на українській землі.

Прослідкуйте процес розповсюдження цих ідей у Наддніпрянській Україні і втілення їх в Громадівський рух у 1860-1870 рр. Назвіть верстви населення, які сприяли його розвитку, активних громадівців, в тому числі прізвища діяча, який став автором сучасного Державного Гімну України. Визначіть основну мету і напрямки діяльності Громад, їх зв'язок з українцями Галичини. Дайте оцінку основним поглядам громадівців, узагальнених М.Драгомановим у кінці 70- на початку 80-х рр. XIX ст., викладених у програмі українського руху, яка ввібрала в себе демократизм, федералізм, європеїзм, культурництво та еволюційність.

Зверніть увагу на реакцію царизму щодо цих подій в Україні, яка втілилася у Валуєвському циркулярі (1863 р.) і Емському указі (1876р.). Охарактеризуйте реакційну русифікаторську та антиукраїнську сутність цих документів.

Варто згадати про активізацію українського руху в Україні наприкінці XIX - на початку XX ст., коли посилилась активність політичних сил, розпочалося їх згуртування і самовизначення. Про це свідчать такі організації, як "Братство Тарасівців" і "Всеукраїнська загальна організація". Згодом була створена у Наддніпрянській Україні перша українська політична партія - Революційна українська партія (РУП). Проаналізуйте основні напрямки її діяльності та програмний документ "Самостійна Україна", який підготував М. Міхновський. Підкресліть, що РУП стала уособленням процесу політизації національного руху. Згодом на її базі сформувалися інші партії. Назвіть їх. Водночас розкажіть про створення поміркованими колами українського національного руху своїх партій, дайте їм оцінку.

Підсумовуючи, зазначте, що на межі XIX і XX ст. одночасно з активізацією українського національного руху культурницькі форми роботи замінюються політичними, поглиблюється розкол між старшим і молодшим поколінням, іде процес організаційного згуртування і формування політичних партій.

Кількаразове перекроювання політичної карти Східної Європи великими державами - імперіями в останній чверті XVIII ст. зробило кардинальні зміни в житті українських земель. Якщо Росія у результаті трьох поділів Польщі заволоділа більшою їх частиною, то Австрія підпорядкувала собі тільки Східну Галичину, Північну Буковину, Закарпаття. Останнє ще з XVII ст. було у складі Угорщини. Отже, на зламі століть Габсбурги володіли значною частиною західноукраїнських земель, які займали понад 70 тис. км² з населенням 3,5 млн. осіб, більшість якого 2,44 млн. були українцями. Опанувавши літературу, необхідно охарактеризувати ситуацію, яка склалася у цьому регіоні у кінці XVIII - на початку XX ст. Зробіть детальний аналіз адміністративного устрою цих земель. Розкажіть про Галичину, яка називалася королівством Галіція і Лодомерія з центром у Львові, згодом про Північну Буковину і Закарпаття. Охарактеризуйте систему управління, що склалася тут в цей період.

Проаналізуйте етнічний склад населення цього краю, зверніть увагу на його соціально-демографічну структуру. Згодом перейдіть до висвітлення проблем, пов'язаних з соціально-економічним розвитком регіону. Зазначте, що перебування під владою Австрії спричинило тут нову ситуацію в Політичному, соціальному і економічному вимірі. В чому це проявилось? Розкажіть про реформи 70-80-х рр. XVIII ст. Марії Терези та Йосифа II, про їх вплив на економіку Західної України. Назвіть зміни, які принесла українцям

Продовжуючи роботу зазначте, що роки кінця XVIII - початку XX ст. стали періодом насиченого суспільно-політичного життя на західноукраїнських землях, яке з одного боку визначалося мінливою політикою австрійського уряду, з другого - зазнавало впливу тогочасних філософських і політичних ідей Заходу та визвольних рухів. Зверніть увагу на селянські повстання в багатьох районах Східної Галичини і Північної Буковини у першій половині XIX ст.

Потребує детального висвітлення процес національного відродження. Вкажіть, що основними носіями-початківцями української національної ідеї було духовенство. Розкажіть про отця І. Могильницького, його організацію "Товариство священиків". Висвітлюючи діяльність українців-активістів в розвитку рідної мови і культури підкресліть, що у 1830-х роках XIX ст. центром національного руху стає Львів. Розкажіть про громадсько-культурницьке об'єднання «Руська трійця». Назвіть його засновників, їх альманахи і в першу чергу «Русалку Дністрову».

Покажіть на прикладах, як вплинула на суспільні рухи в Галичині революційна хвиля 1848 р., які зміни відбулися в роботі українських патріотичних сил, яку роль зіграла в подальшому розвитку подій створена в травні 1848 р. у Львові Головна Руська рада. Проаналізуйте діяльність першої української "Просвіти", народовців, москвофілів.

Відзначте, що з кінця 1880-х - початку 1890-х рр. XIX ст. національний рух Західної України вступив у політичну стадію свого розвитку, розпочався процес формування політичних партій. Назвіть першу з них, її засновників, головну мету. Водночас зверніть увагу на інші партії, на їх зв'язок з представниками Наддніпрянської України.

Згодом перейдіть до загальної характеристики ситуації, яка склалася на міжнародній арені, зокрема в Європі, на початку XX ст. і привела людство до світової трагедії влітку 1914 р. — Першої світової війни.

Перед студентом стоїть завдання - визначити і проаналізувати причини війни, основний привід, який став поштовхом для активізації імперіалістичних кіл Європи і привів до військового протистояння країн двох блоків. А останні всупереч волі українського народу втягли його в світовий кривавий конфлікт.

Продовжуючи підготовку, назвіть дату початку Першої світової війни, країну, яка її розпочала, а також держави, які згодом вступили у воєнні дії. Детально змалюйте плани воюючих сторін

стосовно України, дайте їм належну оцінку. Підкресліть, що кожна з них мала свої завдання, й при цьому шукала обставини, які б дозволили їм безболісно і швидко здійснити свої загарбницькі мрії і, випередивши супротивника, заволодіти багатими українськими землями, їх сировиною. Закцентуйте увагу на позиції Австро-Угорщини, проаналізуйте при цьому сутність терміну "Галицький П'ємонт".

Важливою проблемою питання є ставлення самих українців, політичних партій і організацій до війни. Прослідкуйте їх позицію в Наддніпрянській Україні й Східній Галичині. Визначіть відмінності, вкажіть, що в процесі розвитку подій на фронтах їх ставлення до війни змінюється і набирає іншої окраски. Чи впливало це на загальний український рух?

Дайте відповідь на наступне запитання: чи став український фактор під час війни вагомою причиною, розвалу обох імперій - Російської і Австро-Угорської, чи призвело це до появи нової української держави і скільки випробувань прийдеться при цьому пережити українцям. Війна стала великою трагедією для України. У чому проявився трагізм війни? Згадуючи це, проаналізуйте хід воєнних подій на українській землі від початку війни і до підписання Брестського миру. Зазначте, що Україна була великим театром воєнних дій на Східному фронті. На її території проходило декілька фронтів, в тому числі і через теперішню Рівненщину.

Розповідь про Українських січових стрільців розпочніть з того, що вони посідають значне місце в історії нашого народу, будучи активними учасниками Першої світової війни на боці Австро-Угорщини, а згодом, за часів Української Народної Республіки, одні з перших стали на її захист.

Прослідкуйте історію зародження українського стрілецтва. Розпочніть з фізкультурно-пожежних молодіжних організацій "Сокіл", "Січ", "Пласт". Перейдіть до опису Січового стрілецтва. Проаналізуйте його діяльність у довоєнний період, і в роки Першої світової війни. Назвіть ініціаторів створення цієї організації, її керівників. Зверніть увагу на те, що ці юнаки і дівчата ще майже 100 років, тому розпочали боротьбу за відродження незалежної суверенної України.

Тема 7. Національна революція та боротьба за Українську державу у 1917 - 1921 рр.

План

1. Доба Центральної Ради (1917 – 1918 рр). Українська Народна Республіка
2. Українська держава гетьмана Павла Скоропадського
3. Директорія УНР та Західноукраїнська Народна Республіка. Акт Злуки
4. Боротьба за владу в Україні у 1919 - 1921 рр. Причини поразки та значення Української революції

Література: 1(332-371), 2(111-134, 143-165), 3(234-265), 4(184-262), 5, 16, 20(225-309, 313-429).

Революційні події в лютому 1917 р. в Росії призвели до повалення царизму і встановлення двовладдя - Ради робітничих і солдатських депутатів та Тимчасового уряду.

Проаналізуйте, як розвивалися в той час події в Києві, загалом в Україні, як сприйняла українська спільнота Петроградські зміни. Скажіть, що українці на відміну від росіян, об'єднані в різні політичні структури, сформувавши три влади. Назвіть їх, вкажіть, що дві з них були філіями петроградських, а третя стала суто українською національно-демократичною силою і отримала назву Центральна Рада (ЦР). Визначіть дату її проголошення і політичну партію, яка стала ініціатором створення ЦР. Перерахуйте інші партії і громадські організації, що підтримували ЦР протягом всього періоду її діяльності. Дайте оцінку березневому керівництву Ради, особливу увагу зверніть на її голову М. Грушевського.

Перейдіть до характеристики діяльності ЦР у березні 1917р. Вкажіть на основні проблеми і завдання, які постали перед українською демократією і активно обговорювалися 6-8.04.1917 року на засіданні Українського Національного Конгресу. Використавши рекомендовану літературу, охарактеризуйте роботу цього загальноукраїнського форуму. Назвіть кількісний і якісний склад делегатів, порядок денний його роботи, головну ідею прийнятих рішень і новий керівний склад Центральної Ради.

Проаналізуйте процес українізації війська і діяльність в ньому М.Міхновського, С.Петлюри, В.Петріва, В.Тютюнника та інших. Водночас оцініть ставлення М.Грушевського та В.Винниченка про створення регулярного війська України.

Розкажіть про взаємовідносини Центральної Ради і Тимчасового уряду Росії, звернувши увагу на питання, пов'язані з наданням Україні права на національно-територіальну автономію в складі Росії. Чим закінчилися переговори В.Винниченка з лідерами російського уряду з цього питання? Як прореагувала на це українська

громадськість? Який документ змусили ЦР прийняти українці 10.06.1917 р.? Назвіть його основну ідею.

Охарактеризуйте літній період діяльності Центральної Ради, зокрема створення свого виконавчого органу Генерального секретаріату, чергові переговори з делегацією Росії, прийняття II універсалу, ухвалу 29.07.1917 року "Статуту вищого правління України" і реакцію на нього Росії через Тимчасову інструкцію від 4 серпня 1917 р.

Зазначте, що ЦР, зустрівшись з політичними труднощами, зуміла їх перебороти і була готовою до жовтневих подій 1917 р. в Петрограді, пов'язаних з більшовицьким переворотом і втратою влади Тимчасового уряду. Дайте оцінку діяльності ЦР в осінні дні 1917 року. Почніть з того, що ЦР зуміла перебрати владу в Києві в свої руки і засудила російських більшовиків. Назвіть українські регіони, де на короткий час більшовики встановили радянську владу, в тому числі й в м. Рівне.

Продовжуючи роботу, значну увагу зверніть на прийняття Третього Універсалу. Назвіть дату його проголошення і головну ідею. Зробіть детальний аналіз основних положень цього історичного документу – політичних і соціально-економічних.

Підсумовуючи скажіть, що ЦР, проголосивши Українську Народну Республіку та її автономію в складі демократичної Росії, не знайшла у собі мужності й не скористалася сприятливими умовами, аби проголосити незалежну Україну. Чому так трапилося?

Вивчивши рекомендовану літературу, проаналізуйте діяльність ЦР в листопаді 1917р., підкресліть, що в цей час український національний рух ще знаходився на підйомі. Водночас зверніть увагу на спроби більшовиків України і сусідньої Росії підірвати вплив і авторитет ЦР в країні, роз'єднати політичні сили, які входили до її складу. Розкажіть про спробу комуністів Києва легітимним шляхом через скликання Всеукраїнського з'їзду Рад усунути національно-демократичні сили України з політичної арени і нав'язати українцям радянську форму правління. Чим це закінчилося 04.12.1917р.?

Вкажіть, що своєрідним каталізатором боротьби російських лівих сил проти ЦР став ультиматум Ради народних комісарів (РНК) до українського народу і його влади. Дайте йому оцінку і визначіть як сприйняла цей документ українська демократія. Варто пов'язати тогочасний тиск Росії і втручання її у внутрішні справи сусідньої держави з сьогоденням, з антиукраїнським курсом керівництва сучасної Росії.

Охарактеризуйте подальші події на українській землі й в першу чергу зазначте, що більшовицька північна сусідка розпочала

російсько-українську війну, 09.12.1917р. росіяни окупували м. Харків. Розкажіть про це детальніше. Водночас підкресліть, що під парасолькою Росії українські більшовики, ліві есери, залишивши Київ 11-12.12.1917р., провели у м.Харкові – пролетарському форпості більшовизму в Україні - свій з'їзд Рад. Опишіть його роботу, зробіть аналіз основних рішень, вкажіть як вони вплинули на подальший перебіг подій в Україні, як використала РНК харківське зібрання.

Продовжуючи роботу, перерахуйте основні труднощі, з якими зустрілась ЦР у грудні 1917 р. Варто назвати конкретні плани і дії Генерального секретаріату УНР в цей важкий для держави період війни. Підкресліть, що головним при цьому було формування регулярної української армії. Визначіть основні принципи створення війська, які військові з'єднання стали його основою. Висвітлюючи події на фронті, розкажіть про героїзм молодих українців 29.01.1918 р. під Крутами, які не шкодуючи свого життя, стали на захист Української Народної Республіки від червоних російських військ полковника Муравйова і продемонстрували справжній зразок незламного патріотизму та безмежної любові до рідної землі. Пов'яжіть події того часу з агресією Росії проти України у 2014 році.

Зазначте, що в ці важкі для України дні, коли російські більшовицькі орди наступали на Київ, керівництво ЦР не тільки мобілізувало і організувало народ на боротьбу з ворогом, але вперше за весь період своєї діяльності, змінивши свої стратегічні плани, поставило питання про незалежність Української Народної республіки. Коли це відбулося і в якому документі вперше про це було сказано? Проаналізуйте основні його положення і вкажіть на їх значення в історії українського народу в боротьбі за створення суверенної держави.

Паралельно дайте оцінку зовнішньополітичній діяльності УНР в кінці грудня 1917, на початку 1918 рр., зокрема, мирним переговорам з державами Четверного союзу. Визначіть причини цих перемовин, їх хід і труднощі на початковому етапі. Назвіть склад української делегації, її керівництво в кінці 1917 р., січні-лютому 1918 р. Вкажіть, яка подія вплинула на подальший хід стосунків УНР, Німеччини і Австро-Угорщини і підписання мирного договору 9.02.1918 р. Перерахуйте основні умови угоди її позитивні і негативні моменти для молодого української держави у лютому - квітні 1918р.

Охарактеризуйте внутрішню політику української влади після її повернення до Києва, проаналізуйте основні закони прийняті

Центральною Радою і розкажіть про їх втілення в життя, про досягнення і прорахунки українців, звернувши на взаємовідносини ЦР з союзниками, визначіть чим вони закінчилися 29.04.1918 р.

Підсумовуючи зазначте, що в ту трагічну для Центральної Ради ніч українські політики прийняли конституцію УНР і обрали М.Грушевського президентом України. Але більшого ЦР не змогла досягти. У цей передостанній день квітня 1918 р. вона припинила свою діяльність. З допомогою німців до влади в м. Києві прийшов П.Скоропадський. Чому так трапилось? Опрацювавши рекомендовану літературу, підведіть підсумок діяльності ЦР, назвавши при цьому основні причини невдач на першому етапі боротьби за відродження незалежності України.

Відповідь на друге питання необхідно розпочати з того, що до керівництва Україною в кінці квітня 1918р. прийшов Павло Скоропадський. Чому? Зазначте, що саме тоді закінчився перший етап української революції, для якого були характерні сильні і слабкі сторони, та розпочалася її нова доба.

Змалюйте історичний портрет П.Скоропадського, його походження, діяльність, зокрема і в період правління Центральної ради, відношення до нього її керівників. Згодом проаналізуйте політичні кроки гетьмана після 29.04.1918р. Назвіть документ, який видав 30.04.1918 р. П. Скоропадський, визначіть суть його ідеологічної платформи, дайте оцінку державно-політичному устрою, визначіть назву держави, назвіть її керівників та соціальні і політичні сили, на які опирався новий керівник.

Продовжуючи роботу проаналізуйте внутрішню і зовнішню політику гетьмана, зверніть увагу на адміністративно-територіальний устрій країни, назвіть схему, яка була покладена в його основу. Визначіть сили, які стояли на охороні внутрішнього порядку і захищали країну від зовнішніх ворогів. Розкажіть про реформу війська, перерахуйте найбоєздатніші частини, в тому числі й військово-морський флот.

Сучасники П.Скоропадського та історики фіксують економічні досягнення України того часу. В чому це проявилось? Підкресліть, що певних успіхів було досягнуто в духовній сфері культури, освіті, науці і релігії. В країні існувало 150 українських шкіл, створено державні університети в Києві й Кам'янець-Подільському (ректор Іван Огієнко), Академія Наук України (президент В.Вернадський), проголошено закон про Українську Автокефальну Православну Церкву та інше.

Важливе місце на семінарі повинна зайняти проблема взаємостосунків влади з політичними українськими партіями і

громадськими організаціями влітку - восени 1918 р. Обґрунтуйте, чому в цей період загострюються відносини гетьманату з народними масами України як в центрі, так і на периферії. Зазначте, що уряд Української держави розширив міжнародні контакти не тільки зі своїми союзниками, але й зі Швейцарією, Туреччиною, Польщею, Францією та іншими державами.

Проаналізуйте основні політичні кроки П. Скоропадського у листопаді 1918р., які призвели до ускладнення стосунків між ним і опозицією, створенню Директорії і початку антигетьманського повстання, яке закінчилося поваленням режиму Скоропадського 14.12.1918 р.

Осінні події 1918 р. активізували діяльність українського політикуму і підштовхнули його до боротьби з тодішньою гетьманською владою. Початок цьому поклала Директорія. Розкажіть про неї детальніше. Розпочніть цю розповідь з причини, яка прискорила її оформлення, визначіть дату і місце створення. Назвіть кількісний і поіменний склад,

прізвище керівника.

Проаналізуйте діяльність Директорії до середини грудня 1918 року. Особливу увагу зверніть на підготовку збройних сил для виступу проти П.Скоропадського. Зазначте, що цим питанням опікувався С.Петлюра, член Директорії, згодом керівник Українського війська, а з 11.02.1919 року – голова Директорії.

Підкресліть, що заручившись підтримкою Січових Стрільців у м. Біла Церква, очолюваних Є. Коновальцем, армія повстанців 14.12.1918 року вступила до Києва.

Рекомендована література допоможе студентам розібратися в причинах успіху Директорії в боротьбі за владу, а також прослідкувати за політичними і соціально-економічними кроками нової влади, починаючи з прийняття Декларації 26.12.1918 року. Зазначте, що цей документ відмінив усі закони і постанови Гетьманщини і водночас відновив республіканську форму управління. Держава отримала назву Українська Народна Республіка, було створено Раду Народних Міністрів на чолі з соціал-демократом В.Чехівським. Паралельно назвіть інші закони запроваджені в країні.

Варто зазначити, що в основу розбудови УНР було покладено так званий трудовий принцип. У чому його суть? Перерахуйте основні напрямки державного будівництва. Дайте оцінку Трудовому конгресу, а також політичним розбіжностям лідерів Директорії.

Заслугує на увагу зовнішньополітична діяльність української

лади. Особливо її взаємовідносини з Антантою, Польщею та Росією, як "червоною", так і "білою". У першу чергу охарактеризуйте стосунки УНР і радянської Росії кінця 1918-січні 1919 років. Російські більшовики, використавши "троянського коня" - Тимчасовий робітничо-селянський уряд (проросійський), заявили, що не визнають УНР, як суверенну державу і розпочали проти неї другу війну і 05.02.1919 р. заволоділи Києвом.

До подальших подій на фронтах російсько-української війни поверніться після аналізу ситуації, яка склалася у місті Львові в осінні місяці 1918 р.

Вивчення цієї проблеми варто розпочати з того, що через півтора року після революції в Росії політична криза охопила Австро-Угорщину і привела Центральну Європейську імперію до її розвалу. Саме в руслі цих подій відбувалися революційні зміни восени 1918 р. і на західноукраїнських землях.

Враховуючи це, зробіть аналіз подій, які розпочалися в цьому регіоні у вересні-жовтні 1918 р. Зверніть увагу на створення офіцерами-українцями Центрального військового комітету, на стосунки українського населення з поляками в Східній Галичині. Розкажіть про формування Української Національної Ради, дайте оцінку її діяльності в другій половині жовтня 1918 р., зокрема, її переговорах з владою Австрії.

Охарактеризуйте події у Львові в ніч з 31 жовтня на 1 листопада 1918 року. Розкажіть про їх перебіг, визначіть військового керівника. Підкресліть, що Українська Національна Рада, опираючись на молодь регіону, розповсюдила свій вплив на значну територію Західної України. Це дозволило їй проголосити власну державу та її керівні структури. Серед них і виконавчий орган - Державний секретаріат. Назвіть дату його створення, прізвище керівника. Зазначте, що після затвердження конституційних основ молодій державі, вона отримала назву Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР). Коли це відбулося? Хто став президентом ЗУНР? Опишіть символи країни.

Скажіть, що поляки Східної Галичини швидко оговталися від проголошення ЗУНР, зібрали військові сили і, скориставшись непорозуміннями в українському стані, розпочали війну, намагаючись відвоювати втрачені позиції. Покажіть хід воєнних операцій і чим вони закінчилися 21.11.1918 р. Підкресліть, що в результаті невдач на фронті армія ЗУНР продовжувала відступати. Визначіть міста, куди переїхав уряд українців. Проаналізуйте діяльність української влади, зверніть увагу як на внутрішню, так і зовнішню політику ЗУНР. Підкресліть, що важливе місце в цих

справах зайняла реорганізація Української Галицької Армії. Скажіть про це детальніше, назвіть її командувача. Водночас визначіть основні причини невдач українців, як об'єктивні так і суб'єктивні. Дайте характеристику діям країн Антанти щодо польсько-українського конфлікту.

Зверніть увагу на те, що ЗУНР, не отримавши допомоги від Західної Європи, активно вживає заходів для налагодження контактів з Українською Народною Республікою і об'єднання українських земель. Опишіть хід переговорів обох українських держав, вкажіть, що вони закінчилися важливою подією в історії українського народу - 22.01.1919 року, підписанням на Софіївському майдані м. Києва «Акту злуки». Оцініть цей історичний документ. Обов'язково пов'яжіть цей матеріал з сучасністю, з "живим ланцюгом", проведеним українськими національно-демократичними силами у січні 1990 р.

Підготовку до наступного питання розпочніть з аналізу подій, що розвивалися на українській землі починаючи з лютого 1919 р., коли Директорія залишила столицю, а її армія після невдалого супротиву червоним, почала відступати на Захід. Що стало причиною Цих невдач?

Розкажіть про ситуацію, що склалася в самій Директорії, її уряді, війську у 1919 р., перерахуйте військові з'єднання, що дія-ли на той час на території України. Варто сказати, що окрім іноземного армійського контингенту, тут загострилися міжкласової суперечності, розпочалася громадянська війна.

Проаналізуйте спробу керівництва Директорії налагодити стосунки з Антантою, війська якої знаходилися в Одесі й отримати від неї допомогу в боротьбі з більшовиками. Зазначте, що ці переговори закінчилися провалом. Чому?

Підкресліть, що на межі зими і весни 1919 року українська справа все більше заходила в глухий кут, оточена з усіх боків, без жодного союзника УНР втрачала свої позиції. Відмовившись від зайнятих посад, емігрують за кордон українські політики, в тому числі М.Грушевський і В.Винниченко.

Зазначте, що наодинці з проблемами в країні залишався С.Петлюра, який очолив Директорію. Він не тільки став центральною постаттю національного політикуму, а й символом боротьби за збереження Української держави. Підтвердіть це конкретними історичними фактами. Покажіть сильні та слабкі сторони цього політика і військового діяча.

Висвітлюючи діяльність Директорії того часу, зупиніться на її рівненському періоді (квітень 1919 р.), на реорганізації як

Директорії, так і уряду. Вкажіть, що це була не тільки перестановка владних структур, але й відчутна зміна їх політичного курсу, в тому числі й відмова уряду Б.Мартоса від допомоги Антанти у боротьбі з росіянами. Дайте оцінку взаємостосункам лідерів УНР і ЗОУНР, спробі В.Оскілка 29.04.1919 р. здійснити державний заколот і подальшим подіям, які примусили С.Петлюру залишити Рівне, Здолбунів і шукати порятунку на території ЗОУНР, ведучи війну з поляками й більшовиками.

А також підкресліть, що здійснивши реорганізацію армії, війська Директорії вирвалися з оточення і почали наступ на червоних і, об'єднавшись з Українською Галицькою Армією (УГА), яка у липні 1919р. перейшла річку Збруч, і спільними зусиллями 30.08.1919 р. взяли Київ.

Зробіть аналіз подій, які розвивалися в Україні осінню 1919 р., коли УНР опинилася в складному становищі між трьох вогнів – більшовиків, денікінців та поляків. Четвертою загрозою став тиф.

Продовжуючи опрацьовувати літературу, розкажіть як керівництво УНР виходило з цієї складної ситуації. Особливу увагу зверніть на Перший повстанчий "Зимовий похід" тилами ворога, назвіть його мету, визначіть маршрут, приведіть приклади героїзму. Вкажіть, що учасники походу зберегли себе морально, фізично і закінчили його весною 1920 року.

Паралельно охарактеризуйте діяльність Директорії, її голови С.Петлюри на міжнародній арені. У першу чергу розкажіть про українсько-польські переговори у квітні 1920 року, які закінчилися підписанням Варшавського договору. Перерахуйте його основні умови і дайте їм оцінку. Зазначте, що в союзі з поляками війська УНР повернулися до Києва, але стримати наступ російських більшовиків союзники не змогли. У 1920 р. уряд УНР на чолі з А.Лівицьким після навали кінної армії С.Будьонного залишив Україну і переїхав у Тарнув (Польща). Українська Народна Республіка зазнала поразки. А Ризький мирний договір (березень 1921 р.) більшовицької Росії й Польщі поклав край добі Директорії й УНР. У Наддніпрянській Україні було встановлено радянську владу.

Варто вказати, що хоча втримати незалежність України не вдалося все ж таки українська демократична державність заявила про себе на повний голос і ще деякий час українці продовжували протистояти більшовикам (йдеться про другий "Зимовий похід" через Волинь у 1921 р., повстанські виступи у Холодному Яру на Черкащині тощо).

Насамкінець скажіть чому зазнала поразки Українська революція,

що підточило її сили, хто більше винен у цьому - зовнішні фактори чи українці і їх еліта?

Тема 8. Україна у 1920-х– 1930-х рр. Друга світова війна

План

1. Радянська Україна у 1920 – 1930- х рр. Трагедія розтріляного відродження , голодоморів й репресій
2. Західноукраїнські землі у 1920 – 1930 –х рр. Виникнення та діяльність ОУН
3. Початок Другої Світової війни . Західна Україна у 1939 – 1944рр.
4. Україна у радянсько – німецькій війні 1941 - 1944 рр. Бойові дії . Рух опору

Література: 1(372-484), 2(166-250), 3(266-288), 4(262-291), 5, 11, 14, 20(423-700).

Відповідь на перше питання даної теми необхідно розпочати з аналізу міжнародного становища Української Соціалістичної Радянської республіки. При цьому зверніть увагу на те, що ряд країн регіону Балтійського моря після розвалу Російської імперії отримали незалежність. В якому ж стані опинилася, починаючи з 1920 р. Україна? Чи зуміла вона стати суверенною, чи як і раніше була підпорядкована Росії? Ознайомившись з рекомендованою літературою, дайте відповідь на ці питання. Підкресліть, що більшовицький уряд в Україні на початку 1920-х рр. отримав можливість активізувати свою зовнішньо-політичну діяльність.

Назвіть основну мету більшовиків на міжнародній арені. Перерахуйте країни з якими було встановлено дипломатичні відносини в цей час. Визначіть, що отримала від цього Україна в політичному і економічному плані. Охарактеризуйте відносини з Польщею до і після підписання 18.03.1921 р. мирного Ризького договору і - після . Потребують аналізу і стосунки УСРР з великими державами Європи в тому числі й Росією. Говорячи про РСФРР, скажіть, що її більшовицький уряд в середині 1922 р. взяв курс на витіснення України з міжнародної арени. В чому це проявилось і до чого призвело?

Відповідь на наступне питання розпочніть з характеристики внутрішнього становища в країні. Дайте оцінку розвитку економіки, розкажіть про становище в промисловості, на транспорті, про

ситуацію і проблеми розвитку сільського господарства, голод 1921-1922рр. Визначіть причини кризового стану української економіки. Підкресліть, що економічний занепад призвів до політичної нестабільності. Покажіть, як радянська влада України і Росії реагувала на це, шукаючи виходів із скрути, яка склалася в країні.

Скажіть, що одним з кроків на шляху до виходу з кризи було запровадження Нової економічної політики (НЕП). Охарактеризуйте її. Визначіть суть, як вона втілювалася в життя в сільському господарстві, промисловості, фінансах, торгівлі, на який термін запроваджувалася, що вона дала державі, коли і ким ліквідована.

Аналіз подій, пов'язаних з утворенням Радянського Союзу, розпочніть з висвітлення положень національної політики більшовиків, спрямованої на формування багатонаціональної країни через об'єднання радянських республік. Зазначте, що цей процес в Україні розпочався з часів війни за незалежність і пройшов декілька етапів. Назвіть їх і дайте їм об'єктивну принципову оцінку.

Особливу увагу зверніть на третій період, який закінчився появою нової політичної одиниці на карті Європи - Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). Розкажіть про це детальніше. На яких позиціях стояло московське керівництво і як реагувала на них Україна, інші республіки. Охарактеризуйте суперечки, які виникли в процесі переговорів, чим вони закінчилися.

Зазначте, що 30 грудня 1922 р. 1 Всесоюзний з'їзд Рад затвердив декларацію про створення Радянського Союзу. Назвіть республіки, які ввійшли до його складу і підкресліть, що в цей період Україна вступила в останню фазу ліквідації свого суверенітету і остаточно його втратила з прийняттям у 1924 р. Конституції СРСР.

Зверніть увагу на найголовніші положення цього документу. Дайте йому характеристику. Одночасно вкажіть, чи змогли республіки, що входили до СРСР, скористатися цими положеннями.

Водночас підкресліть, що збереження за Україною статусу нехай навіть формальної, але окремої державної одиниці, створювало можливість хоч якось зберігати українську національну самобутність.

Зауважимо, що новоутворена держава згодом стала імперією і на початку 90-х рр. ХХ століття розпалася.

Утворення СРСР не припинило гостроти національного питання. Українці відіграли особливу роль в житті країни. З 69 млн. неросіян, які проживали у Радянському Союзі, українське населення становило 31 млн. (44%). Проте ці цифри перебували у різкій невідповідності до частки українців у партійно-державному апараті.

Студенту необхідно проаналізувати цю ситуацію, навести

конкретні цифри, які свідчать про малу кількість етнічних українців в уряді, керівництві комсомолу, профспілок і Компартії. При цьому зверніть увагу на мовну проблему, яка виникла на початку 1920-х рр. в УСРР. Підкресліть, що тільки 11% особового складу КП(б)У вважали рідною мову українську, а розмовляли нею ще менше - всього 2%.

Зазначте, що московське більшовицьке керівництво вбачало в цьому значну загрозу для соціалістичного будівництва і щоб цього позбутися ХІІ з'їзд Російської компартії більшовиків у 1923 р. проголосив політику "коренізації" партійно-державного апарату у неросійських республіках. Назвіть основні положення і завдання цієї політики. Скажіть, що в Україні вона називалася "українізацією". Її другим аспектом було створення необхідних політичних та, економічних умов для розвитку національних меншин. Варто вказати, що суть політики "коренізації" полягала в спробі більшовиків, в тому числі і українських, очолити і взяти під контроль процес національного відродження.

Вивчивши літературу, покажіть процес втілення в життя цього курсу. Зазначте, що за короткий проміжок часу було досягнуто певних результатів. Перерахуйте їх.

Вкажіть, що паралельно з проведенням українізації в сфері державного будівництва значні позитивні зміни відбувалися в культурі, освіті, науці. Охарактеризуйте розвиток освіти. Зверніть увагу на ліквідацію неписьменності населення, відкриття шкіл, середньо-спеціальних і вищих навчальних закладів, запровадження в них української мови. Скажіть, що зростання мережі україномовних навчальних закладів здійснювалося одночасно з розвитком наукових досліджень у Всеукраїнській академії наук (ВУАН), в тому числі і в галузях українознавства. Розкажіть про різке збільшення кількості української преси, україномовних театрів, кіно. Розкрийте талант Леся Курбаса і О.Довженка. Зробіть детальний аналіз відродження української літератури, утворення різних літературних угруповань. Назвіть літераторів, які сприяли їх появі і діяльності.

Оцінюючи процес українізації у 20-х роках ХХ століття, прослідкуйте за становленням і розвитком Української Автокефальної Православної Церкви.

Закінчуючи роботу зазначте, що українізація спричинила сильний опір з боку російських і російськомовних партійних та державних бюрократів, військових керівників, технічної інтелігенції, священиків Російської Церкви. Розкажіть про це. Підкресліть, що на початку 1930-х років українізацію, як і політику коренізації більшовики почали поступово згортати і остаточно її ліквідувати у

Виконання наступного завдання варто розпочати з аналізу промислових досягнень СРСР у середині 1920-х рр., які здійснювалися на основі НЕПу і досягли довоєнного (1913 р.) рівня. Але зазначте, що країна продовжувала суттєво відставати від західноєвропейських держав. Господарство в цілому перебувало на доіндустріальній стадії розвитку. Тому виникла потреба розробити новий курс - на індустріалізацію. Скажіть на що він був спрямований.

Підкресліть, що важливе місце в проведенні індустріалізації в СРСР надавалось Україні, яка з грудня 1925 р. активно підключилась до цього процесу, розвиваючи важку промисловість. Проаналізуйте основні джерела фінансування індустріалізації в Україні. Водночас зверніть увагу на об'єктивні труднощі з якими зустрілася як всесоюзна, так і українська промисловість. Перерахуйте їх. Розкажіть про п'ятирічні плани розвитку економіки. Дайте їм оцінку.

Розкажіть про зміни, які відбулися в країні в кінці 1920-х рр., зокрема, в економіці після XVI партконференції. Зазначте, що в цей час в СРСР з ініціативи Сталіна починає утверджуватися адміністративно-командна тоталітарна система. Які її наслідки?

Підсумовуючи промисловий розвиток у 1920-х -1930-х рр., перейдіть до стану сільського господарства. Вкажіть, що у 1929 р. СРСР почалася суцільна колективізація - одна з найтрагічніших сторінок української історії. Визначіть причини ліквідації приватної власності на землю і переходу до колгоспів, що стало поштовхом для форсованих методів колективізації.

Охарактеризуйте радянську політику на селі, наведіть конкретні приклади жорстокості як центральної, так і місцевої влади у стосунках з селянином. Підкресліть, що внаслідок колективізації було підірвано сільськогосподарське виробництво, ліквідовано економічну самостійність селянина і кинуту його в глибоку прірву - голодомору 1932-1933 рр. Назвіть основні причини і наслідки цієї трагедії і проаналізуйте їх. Перерахуйте радянських керівників, які сприяли голодомору в Україні.

Продовжуючи, зазначте, що голод в Україні збігся в часі з хвилею масових репресій, які розпочалися в Україні у кінці 1920-х - на початку 1930-х рр. і були спрямовані проти селянства, інтелігенції. Православної Церкви та інших.

Зверніть увагу на репресії 1930-х років: Соловки, Сандармох, ГУЛАГ, про розстріли української еліти, зокрема громадських діячів, письменників, духовенства і сотень тисяч новомучеників за

Підводячи підсумок, зазначте, що, опинившись під владою сталінського тоталітарного режиму, Україна втратила здобутки 1920-х рр., була знекровлена голодомором 1932-1933 рр. та масовими репресіями і змушена у всьому підпорядковуватися Москві, слухняно виконуючи її вказівки.

Готуючи відповідь на наступне питання зауважте, що поза межами радянської України знаходилася значна частина українських земель на якій проживаю 6,6 млн. українців. Назвіть цю територію і країни, які нею володіли. Охарактеризуйте життя наших земляків у цих державах, їх громадську й політичну діяльність. Наголосіть на тому, що найкраще їм жилося у Закарпатті, яке входило до складу Чехословаччини. Розкажіть про це детальніше. Особливу увагу зверніть на національно-визвольний рух цьому регіоні, на отримання українцями автономії й створення Карпатської України, яка 15.03.1939 року стала незалежною державою.

Проаналізуйте події, які тут розвивалися згодом. Дайте оцінку внутрішній та зовнішній політиці молодій державі і її лідера Августина Волошина.

Зазначте, що залишившись наодинці в Європі, Карпатська Україна не змогла зберегти свою суверенність і була завойована Угорщиною.

Продовжуючи опрацювати рекомендовану літературу, розкажіть про Організацію українських націоналістів, її роль у боротьбі за відродження України протягом 1920-1930-х рр. XX ст..

У вступній частині наступного питання охарактеризуйте політичну ситуацію, яка склалася в Європі, зокрема, на західноукраїнських землях: Закарпатті, Східній Галичині, Західній Волині. Згодом перейдіть до аналізу стосунків між Європейськими державами і СРСР з одного боку, і гітлерівською Німеччиною, Великобританією, Францією, з другого. Дайте оцінку пакту Молотова-Ріббентропа, особливу увагу зверніть на таємний протокол до нього, який став актом свавільного поділу Європи на сфери впливу між СРСР і Німеччиною і розв'язав руки німцям для нападу на Польщу і початку Другої світової війни. Назвіть привід і дату цього нападу. Охарактеризуйте кроки СРСР у цей період. Визначіть причини затягування наступу Червоної армії на східні кордони Польщі й скажіть, коли це відбулося. Чим аргументував Сталін напад СРСР на Польщу?

Підкресліть, що 28.09.1939 р. між СРСР і Німеччиною було підписано договір про дружбу і кордони. Проаналізуйте його умови. Зазначте, що в процесі цих подій в Західній Україні було встановлено

радянську владу. Охарактеризуйте радянізацію цього регіону у вересні 1939-червні 1941 рр.

Перейдіть до наступної проблеми і розкажіть про початок німецької агресії проти СРСР, зокрема і України. Змалюйте плани Гітлера стосовно України. Прослідкуйте хід воєнних операцій на території України в 1941-1942 рр. Зробіть аналіз німецького окупаційного режиму, стосовно українців. Перерахуйте зони на які було розділено Україну. Зазначте, що центром рейхскомісаріату "Україна" стало м. Рівне.

Вкажіть, що свавілля і терор загарбників спричинили широкомасштабний рух опору на українській землі, який за своїм складом, тактикою і стратегією був досить різнобарвним. Зверніть увагу на боротьбу радянських партизанів Ковпака, Федорова, Сабурова та інших, які воювали не тільки проти Німеччини, але й проти українського підпілля, що боролось за незалежність України, поборюючи як нацистів так і комуністичний режим СРСР.

Значне місце відведіть боротьбі національно-визвольного українського руху опору. Розпочніть цю розповідь з короткої характеристики діяльності ОУН в кінці 1930-х - на початку 1940-х рр. Згодом перейдіть до її діяльності в перші дні нападу німців на СРСР. Покажіть шлях похідних груп по всій Україні, боротьбу загонів "Поліської Січі" Тараса Бульби-Боровця.

Важливо прокоментувати проголошення 30.06.1941 р. у Львові самостійної Української держави. Розкажіть про це детальніше. Водночас підкресліть, що німці заарештували членів новоствореного українського уряду, в тому числі й Ярослава Стецька та керівника ОУН Степана Бандеру. Такі дії завойовників прискорили формування Української Повстанської Армії (УПА). Дайте оцінку її діяльності. Назвіть місцевість, де УПА зорганізувалася як військова сила, дослідіть структуру, основні напрями боротьби, назвіть її провідників. Опишіть діяльність Головної Визвольної Ради (УГВР). Вкажіть, що основною стратегічною метою ОУН і УПА було відновлення української державності.

Підсумовуючи, покажіть внесок українського народу в розгром нацистської Німеччини, і втрати, які випали на долю українців.

Тема 9. Україна у другій половині ХХ -на початку ХХІ ст.

План

1. Україна у другій половині 1940 –х на початку 1950 –х

рр. Післявоєнний сталінський режим.

2. Україна у 1950-х – 1980-х рр. Наростання кризових явищ.
3. Перебудова та проголошення Незалежності України
4. Державотворчі процеси в Україні у 1990-х рр – 2014 р.

Література: 1(485-565), 2(278-320), 3(349-458), 4(341-404), 5, 7(64-248), 13, 20(849-996).

У жовтні 1944 р. у результаті наступу Червоної Армії територія України опинилася під владою радянського режиму. У травні 1945р. капітулювала Німеччина - у вересні 1945р. - Японія. Друга світова війна закінчилася, але Україна не отримала свободи. Перед українцями постала проблема – збереження громадських свобод і національної ідентичності, відбудови сплюндрованого війною краю. Про це і піде основна розмова у висвітленні цього питання. Студенту потрібно проаналізувати зовнішньополітичну діяльність повоєнної УРСР. Аналіз варто розпочати з адміністративно-територіальних змін, які відбулися на Заході України.

Розкажіть про переселення українців з Польщі до УРСР, про операцію "Вісла" 1947 р. Кому це було вигідно і чого хотіли цим досягти Москва і Варшава. Зверніть увагу на утворення Народного комісаріату закордонних справ УРСР та участь республіки у створенні Організації Об'єднаних Націй (ООН). Назвіть основні причини відновлення зовнішньополітичної діяльності УРСР. Зазначте, що цей напрямок роботи знаходився під жорстким контролем Москви, яка обмежувала вихід на міжнародну арену.

Підсумувавши, перейдіть до відбудови народного господарства республіки. Спочатку охарактеризуйте стан української економіки, покажіть збитки нанесені війною, розкажіть як втілювалися в життя плани четвертої п'ятирічки. Назвіть особливості відбудовчих процесів у СРСР та Україні. Визначіть, чим відрізнялася відбудова в Україні від країн Заходу. Вкажіть, що важливим чинником цих процесів була адміністративно-командна система, яка дозволяла в короткий час мобілізувати значні матеріальні та людські ресурси.

Порівняйте відбудову промисловості з сільським господарством. Зазначте, що українське село в післявоєнний період опинилося у великій скруті. Розорене війною воно зустрілося не тільки з вкрай несприятливими кліматичними умовами, але й з антинародною політикою Кремля. Студенту потрібно проаналізувати кроки московської влади стосовно українського села, які призвели до третього голодомору 1946-1947 рр.

Зверніть увагу на особливості відбудови в західних областях України, яка проходила в умовах жорсткої радянзації цього краю, і боротьби УПА з радянською владою. Розкажіть про це детальніше.

У перші повоєнні роки на хвилі перемоги у війні з фашистською Німеччиною і надіями на майбутнє дещо активізувалося суспільне життя в Україні. Але в післявоєнний період сталінський режим розпочинає нову ідеологічну кампанію з переслідування діячів культури, письменників, вчених, Церкви в тому числі й на Україні. Назвіть внутрішні й зовнішні чинники наступу сталінізму на ідеологічному фронті.

Підсумовуючи зазначте, що наступ тоталітарного режиму завдав великої шкоди українському суспільству, національній культурі.

Ознайомившись з рекомендованою літературою зазначте, що на початку 1950-х років в СРСР відбулися певні зміни у суспільно-політичному житті. Це було пов'язано зі смертю Сталіна у березні 1953р. Підкресліть, що суть кардинальних перетворень полягала в лібералізації всього суспільного життя. Розвиток і поглиблення цього процесу стало основою десталінізації. Охарактеризуйте їх початковий період, починаючи з 1953 р. і, закінчуючи 1955 рр. Вкажіть, що за цей час відбулися значні зміни в Україні, як-от: уповільнення русифікації, реабілітація жертв сталінського терору, зростання ролі українського чинника в різних сферах суспільного життя.

Продовжуючи, покажіть роль М.Хрущова і його виступу на XX з'їзді КПРС і постанови ЦК КПРС від 30.06 1956 на шляху лібералізації. Дайте оцінку цим подіям, які викривали культ особи Сталіна. Водночас зверніть увагу на те, що критична оцінка сталінського режиму в цих документах носила абстрактний, однобічний, пасивний характер, не зачіпала суті адміністративно-командної системи, не викривала її соціальної природи, зводячи усі непорозуміння в країні до культу особи. Але, незважаючи на недоліки, це був важливий крок на шляху до десталінізації, який стимулював подальші процеси лібералізації в державі. Проаналізуйте, як сприймалися зміни оточенням М.Хрущова у 1957 р. Даючи позитивну оцінку лібералізації, зазначте, що вона носила суперечливий характер. В чому це проявилось?

Охарактеризуйте соціально-економічний розвиток в 1954-1958 роках зазначте, що в цей час проводилися або починалися реформи, що певною мірою сприяли розвитку промисловості та сільського господарства як в СРСР у цілому, так і Україні, зокрема. Наведіть приклади зростання продукції села і назвіть причини, які сприяли досягненням галузі сільського господарства і дайте їм оцінку.

Оцініть хрущовські надпрограми в сільському господарстві (освоєння цілих земель, невиправдане розширення посівів кукурудзи, надпрограма в тваринництві). Підкресліть, що у 1958 році в сільському господарстві розпочинається спад виробництва. Назвіть причини.

Потребує аналізу Хрущовська реформа управління. Визначіть її суть, позитивні і негативні сторони.

Проаналізуйте духовне життя в Україні, для якого був характерним хвилеподібний, непослідовний характер. Виділіть декілька хвиль цього процесу і оцініть їх. Зазначте, що в період "політичної відлиги" духовне життя визначали складні і неоднозначні процеси. Перерахуйте їх. Зверніть увагу на певне розширення меж творчої, культурної та наукової діяльності, пробудження громадської активності й національного відродження (Київський клуб творчої молоді "Супутник", "Пролісок" у Львові, вихід на літературний та суспільний обрій плеяди творчої молоді шестидесятників). Розкажіть про них детальніше.

Зазначте, що позитивні зміни, які відбувалися в Україні у 1950-х - на початку 1960-х років носили позитивний характер, але їх втілення в життя зустрічало на своєму шляху непослідовність, суперечливість, блокування, збереження позицій сталінізму, що особливо проявилось у 1960-х роках. Проаналізуйте перехідний період від "хрущовської відлиги" до "брежнєвського застою".

Прослідкуйте хід економічних реформ, які розпочалися у 1965-1966 рр. Зверніть увагу на основне протиріччя цих реформ. Вкажіть на спроби нової влади (Л.Брежнєв, О. Косигін, М. Сулов) інтенсифікувати два взаємовиключні процеси - з одного боку, посилити централізм, з іншого – запровадити ринкові регулятори.

Зауважте, що орієнтація на бюрократизацію економіки, збереження авторитаризму в політиці та управлінні державою призвели до кризових явищ в економіці СРСР, і України, зокрема. Доведіть це на прикладі конкретних соціально-економічних показників.

Вкажіть, що адміністративно-командна система не змогла пристосуватися до вимог і змін науково-технічної революції. Серед негативних явищ визначіть низку важливих довгострокових тенденцій. Перерахуйте їх і дайте їм оцінку.

Скажіть, що подібні явища були характерними для багатьох регіонів СРСР. Але в Україні були свої проблеми, які ще більше ускладнювали ситуацію в республіці. Серед них - деформована структура розміщення продуктивних сил, хронічне відставання за важливими економічними показниками. Охарактеризуйте їх.

Вкажіть, що кризові явища вплинули на посилення соціальних проблем. Розкажіть про це детальніше. Узагальнюючи викладений матеріал, підкресліть, що для соціально-економічного розвитку України за 20 років з 1965 по 1985 рр. були характерні: диспропорційність, затухання, тенденція до застою

Проаналізувавши економічний розвиток України, перейдіть до висвітлення наступного питання і розкажіть про суспільно-політичне життя, зазначивши при цьому, що брежньєвська влада робила все, щоб зберегти існуючий режим, забезпечити курс на "стабілізацію". Дайте характеристику цьому курсу.

Розкажіть про П. Шелеста, В. Щербицького. зазначте, що в брежньєвський період інтенсивно здійснювався процес злиття функцій партійного і державного апарату.

Варто вказати на суперечливу ситуацію, яка склалася в духовній сфері республіки. Наголосіть про русифікаторську політику КПРС.

Особливе місце при вивченні цієї теми повинен зайняти матеріал про духовну опозицію - дисидентський рух. Зверніть увагу на те, що він розпочався у кінці 1950-х років, створенням Л. Лук'яненком "Української робітничо-селянської спілки". Назвіть три основні течії дисидентського руху. Вкажіть, що характерною рисою усіх трьох його напрямків була боротьба за інтереси українців. Визначіть специфіку та ідеологічний спектр дисидентства в Україні. Перерахуйте активних діячів дисидентського руху і розкажіть про них, їх переслідування владою, дві хвили арештів.

Підсумовуючи, зазначте, що радянська влада на початку 1980-х років дедалі глибше втягувала радянське суспільство в політичну і ідеологічну кризу, яка згодом призвела до розвалу СРСР.

Критична ситуація, яка склалась в середині 1980-х років, змусила нового керівника КПРС оголосити про зміну внутрішньої і зовнішньої політики. Був взятий курс на перебудову, демократизацію, гласність.

Студент повинен визначити основні причини перебудови в міжнародній, політичній, соціально-економічній, духовній сферах. Назвати головні етапи перебудови та її наслідки. Вказати, що кінцевою метою поставленого завдання проголошувалася побудова "гуманного демократичного суспільства". Розказати як втілювалася в життя перебудова в СРСР і, зокрема в Україні. Чому Україна залишалася "заповідником застою"? Яку позицію в цьому питанні займав В.Щербицький, перший секретар ЦК КПУ?

Зазначте, що в 1987-1988 рр. відбулося два корінних зрушення. По-перше, була висунута стратегічна тріада перебудови - нове політичне мислення, радикальна економічна реформа,

демократизація політичної системи. По-друге, розпочалося активне формування соціальної бази перебудови. Це пов'язано з появою неформальних організацій. Назвіть їх і дайте їм оцінку. Охарактеризуйте їх стосунки з владою. Вкажіть, що вони суттєво розширили базу демократичного руху, надали йому національного забарвлення. Уособленням цього став Народний Рух України за перебудову (НРУ) - перша масова політична організація, що перебувала в опозиції до КПРС. Проаналізуйте процес становлення НРУ, його діяльність і розкрийте значення Руху в кінці 1980-х - на початку 1990-х років. Визначіть чим відрізнялись стратегічні плани Руху у 1989р. від завдань у жовтні 1990 р. Зазначте, що 1989 р. став переломним у трансформації "перебудови" у революцію

Дайте оцінку Всеукраїнській акції 21.01.1990 р. на трасі Львів - Київ, де було організовано живий ланцюг на відзначення річниці Акту злуки УНР і ЗУНР від 22.01.1919р.

Значну увагу зверніть на виборчий процес до Верховної ради УРСР та місцевих рад у березні 1990 р. і на роботу новообраних представницьких органів. Розкажіть про прийняття 16.06.1990 р. Декларації про державний суверенітет УРСР. Назвіть основні принципові положення цього історичного документу. Вкажіть, що він став основою для законодавчої діяльності та прийняття Конституції.

Потребує уваги поляризація й конфронтація, що постійно наростали в суспільстві й сягнули піку осінню 1990 р., коли студентська молодь Києва організувала акцію голодування і висунула політичні вимоги. Перерахуйте їх та оцініть. Підкресліть, що під тиском демократичних сил українське керівництво було змушене підтримувати курс суверенізації республіки.

Зробивши короткий аналіз становища, яке склалося в перебудовчий період 1989-1990 рр., перейдіть до висвітлення подій, що відбулися в СРСР і Україні у першій половині 1991 р. Підкресліть, що спроба реакційних сил 19-23.08.1991 р. у Москві, та в Києві задушити демократію закінчилася їх провалом.

24.08.1991 р. позачергова сесія Верховної Ради УРСР після певних зволікань комуністичних сил прийняла Постанову і Акт проголошення незалежності України. Дайте оцінку цим документам і події загалом. Зазначте, що в цей період було прийнято рішення про необхідність створення Ради Оборони, Збройних сил, Національної гвардії. З метою всенародної підтримки Акту незалежності, сесія вирішила провести республіканський референдум 1.12.1991 р. Розкажіть про цей референдум і вибори президента України. Зробіть аналіз їх результатів.

Охарактеризуйте подальші події, які відбулися 7-8.12.1991р. у Біловезькій Пущі під час зустрічі лідерів України, Білорусі і Росії. Підсумовуючи результати цих перемовин зазначте, що згідно домовленості глав держав, СРСР як держава припинила своє існування, а натомість утворилася Співдружність Незалежних Держав (СНД).

Вкажіть, що в історичній долі українців це була третя Національна революція, здійснена мирним шляхом і вона стала закономірним результатом вікового прагнення українського народу до самостійності, власної державності.

Проаналізуйте процес утвердження незалежності України. Покажіть позитивні і негативні риси внутрішньої політики урядів країни. Вкажіть, що у червні 1996р. після довгих зволікань Верховна Рада затвердила Конституцію, а у вересні 1996 р. запроваджено власну валюту. Охарактеризуйте діяльність президентів України Л. Кравчука і Л. Кучми.

Значне місце в роботі семінару повинні зайняти проблеми, пов'язані з виборами до Верховної Ради 2002 р. і, особливо, з виборами президента України в 2004 р., які призвели до Помаранчевої Революції. Розкажіть про це детальніше. Водночас охарактеризуйте зміни, які відбулися в країні у 2005-2008рр.

Дайте оцінку зовнішньополітичній діяльності України і розпочніть цей розділ з процесу посилення міжнародного авторитету держави. Вкажіть, що зовнішня політика України спрямована на утвердження і розвиток її як незалежної держави, забезпечення стабільності міжнародного становища України, збереження територіальної цілісності держави та недоторканості її кордонів, захист прав та інтересів громадян України, що перебувають за кордоном.

Назвіть основні пріоритетні напрями зовнішньої політики. Порівняйте зовнішню – політичну діяльність перших двох президентів і В. Ющенка. Яка на вашу думку дала більше користі для українського народу.

Охарактеризуйте внутрішню політику України у 2005–2010рр. Зверніть увагу на позитивні і, особливо, негативні сторони політики помаранчевої влади, які привели до керівництва країною лідера партії регіонів В.Януковича. Зазначте, що після цього в країні розпочався відкат економіки, посилювались репресії, корупція, рекет провладних структур. Це викликало невдоволення народних мас і привело у листопаді 2013 року до нової революції в Україні.

Підкресліть, що вона носила мирний характер. Назвіть основні

причини і привід революції, вкажіть, що важлива роль в цій боротьбі належала молоді, студентам, які народилися в незалежній Україні, що її учасниками були не тільки жителі західних і центральних регіонів, але й Сходу і Півдня країни.

Проаналізуйте хід революційних подій, покажіть витримку і героїзм майданівців, особливо 18 – 20 лютого 2014 року. Водночас зазначте, що В.Янукович і його оточення, силові структури проявили жорстокість по відношенню до власного народу, використавши зброю, що привело до загибелі більше 100 українців. Вони назавжди ввійшли в нашу історію під назвою «Небесна Сотня». Це новітні герої країни. Дякуючи їм і всім учасникам революції, ми здобули шанс жити в новій країні – вільній, справедливій, демократичній, християнській Україні.

Аналізуючи події того часу зазначте, що Росія в цей складний для нашої держави час розпочала агресію проти України, анексувала Крим, втрутилася у внутрішні справи нашої держави в Луганській і Донецькій областях, підтримала сепаратистські сили і терористів у цьому регіоні, забезпечивши їх не тільки зброєю, але й своїми військовими і спецпризначенцями. Дайте оцінку діям Росії і її очільника В.Путіна по відношенню до України.

Розкажіть про спротив українців російській агресії, про їх моральну і матеріальну підтримку наших військових, які виступили на захист України.

Підкресліть, що в цей складний період відбулися вибори Президента України. Проаналізуйте їх перебіг. Зазначте, що п'ятим главою України було обрано П.Порошенка.

Підсумовуючи зазначте, що український народ пройшовши багатолітній шлях до створення своєї держави, досягнув бажаного. Україна відбулася як держава, але її будівництво ще далеко не завершилося. Майбутнє України залежить від мудрості, далекоглядності і рішучості політиків, віри та єдності всіх українців.

Основна література:

1. Бойко О.Д. Історія України. - К., 2012.
2. Грицак Я. Нарис історії України. - К., 1997.
3. Історія України / За ред. Ю.Зайчева.. - Львів, 2002
4. Історія України / За ред. В. Смолія. - К., 1997.
5. Литвин В. Історія України.- К., 2012.
6. Яковенко Н. Нарис історії України. - К., 1997.

Допоміжна література:

7. Баран В., Даниленко В. Україна в умовах системної кризи 1946-1980 рр. – К., 1999.
8. Грушевський М. Історія України - Руси в 11 томах. – К., 1991-1998.
9. Гуржій О., Чухліб Т. Гетьманська Україна. - К., 1999.
10. Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь.-К., 1998.
11. Кульчицький С. Україна між двома війнами 1921-1939. - К.,1999.
12. Літопис Руський. - К., 1990.
13. Литвин В. Україна на межі тисячоліть (1991-2000 рр.). - К., 2000.
14. Мейс Д. Відзначення українською діаспорою 50-річчя голодомору. Голод 1932-1933 років в Україні. Причини і наслідки. К., 2003.
15. Полонська-Василенко Н. Історія України. - Т. 1, 2.-К., 1992.
16. Рубльов О., Реєнт О. Українські визвольні змагання 1917-1921 років.-К., 1999.
17. Смолій В., Степанков В. Українська Національна революція XVII ст. (1648-1676 рр.). - К., 1999.
18. Смолій Б., Степанков В . Богдан Хмельницький . – К . , 2009
19. Стороженко І. Богдан Хмельницький і воєнне мистецтво у Визвольній війні українського народу середини XVII століття. -Кн.1. -Дніпропетровськ, 1996.
20. Україна: політична історія XX - початок XXI століття. - К., 2007.
21. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків. Т. 1,2,3. - К., 1990

